

Dan D. Farcaș

Hoinărind prin Reșița pierdută*

(fragmente)

Reșița – un loc aparte în Univers

[...]. Pentru un observator grăbit, Reșița – mai ales partea sa veche – putea să pară pe atunci doar un oraș neîmplinit, invadat din toate părțile de o uzină zgomotoasă și poluantă, un oraș impresionant pe alocuri, dar neatrăgător. Chiar și recent, am găsit, pe Internet, opinia (aparent dezinteresată, dar nedreaptă) a unor conaționali, conform căreia Reșița este cel mai urât oraș din România. Pentru cei care au avut însă răbdarea să-l cunoască, el se dezvăluia treptat în unicitatea unei frumuseți aparte, izvorâtă din spectaculosul îmbinării cu industria, din ambianța naturală, dar și din firea oamenilor.

Spre folosul celor ce poate nu știu, amintesc că așezarea se află pe valea Bârzavei, la o altitudine medie de peste 200 de metri de la nivelul mării, pe fundul unui căuș geologic strâmt, înconjurat de dealuri înalte până la 600 de metri, în bună parte împădurite. Aceste dealuri urcă apoi, în trepte, spre versantul vestic al munților Semenic, în care se împiedică adierile venite tocmai din Marea Adriatică, grație cărora Reșița beneficiază de ierni moderate și veri suportabile. Clima și solul sunt prielnice pădurilor de liliac sălbatic, alunului turcesc sau unor fructe „exotice”, puțin cunoscute în restul țării, cum ar fi scorușele, care umpleau piețele pe aici la sfârșit de noiembrie (denumirea are valabilitate locală, fiind vorba de ceva având forma între pere și smochine și sămburii ca piatra; se consumau sugând din pielea maronie, zgrunțuroasă, conținutul dulce care seamăna cu marmelada).

Cineva observa că spre Reșița duc șapte drumuri, ca spre marile metropole. Am putea fi de acord, dacă socotim acestea cele de la: Caransebeș, Timișoara, Lupac, Doman-Carașova, Semenic, Stațiunea Secu și Târnova. Totuși orașul n-a avut niciodată rol de răscruce, fiind mai degrabă “filiform”, urmând valea largă a Bârzavei pe vreo 15 kilometri, dar ocupând și câteva văi laterale. Din cauza aceasta, principalii termeni de orientare au fost (și cred că au și rămas) “în sus” și “în jos”, ținând cont de sensul curgerii râului.

Destinul industrial al Reșiței a fost decis, în urmă cu două secole și jumătate, în bună parte de abundența apei curgătoare și a codrilor de fag și de gorun, care, în ciuda exploatării masive, alcătuiesc încă și azi una dintre podoabele forestiere ale țării. Aici se află cele mai mari păduri virgine din Europa, întinse aproape neîntrerupt, până la Dunărea aflată la 80 de kilometri spre sud. Dar acest destin a fost hotărât mai ales de faptul că frământările scoarței au scos la iveală, peste tot pe aici, o bogăție de zăcăminte de fier, cupru, aur, argint, plumb, mangan, cărbune, cuarț, mică etc. (azi în bună parte epuizate), pentru a nu vorbi de calcarul care a transformat sudul Banatului într-una dintre cele mai spectaculoase ținuturi carstice ale țării.

Această implicare în geologie a făcut ca orașul să nu aibă hotarele cumiți ale unei urbe obișnuite. Reșița își vedește prezența încă de pe rezeșișurile Semenicului, acolo unde nenumăratele canale, tuneluri, apeducte, adună de peste un secol fiecare fir de apă pentru a potoli setea industriei. Orașul există și în

adâncurile sfredelite de galerii de mină cărora de multe ori nimeni nu le mai știe începutul, în vetrele de topit minereu, părăsite și apoi reclădite pe un alt versant, de mii de ani fără întrerupere. Așa cum scria în 1940 Virgil Birou, în emoționanta sa carte de reportaje „*Oameni și locuri din Căraș*”, „*Recița nu-i numai acolo unde este. În Căraș, Recița este omniprezentă [...] Recița e la râurile Breazova, Bârzava, Căraș, Bohui și Nera. Pe Radimna, până la Moldova la Dunăre...*”

Fiind născuți acolo, ne iubeam orașul instinctiv (ca și din patriotismul local specific bănașenilor), amăgindu-ne chiar că într-un fel e frumos. Poate nu era ca Timișoara, dar Timișoara era „altceva”. De pildă, la Reșița nimeni nu considera ca ceva ieșit din comun dacă un adult umbla vara în pantaloni scurți pe strada principală. La Timișoara nu numai că așa ceva era inimaginabil, dar prin centru nu te puteai înfățișa pe atunci decât dacă erai cât de cât elegant îmbrăcat. Și mai erau și alte astfel de diferențe. [...].

Știam că așezarea noastră continua o tradiție metalurgică multimilenară și că, în urmă cu un secol sau două, aici s-au realizat numeroase premiere industriale pentru țara noastră și nu numai. Mai știam că prin faimoasa societate anonimă interbelică „*Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița*” (UDR), orașul nostru fusese una dintre cele mai importante centre industriale ale țării, o localitate care nu se supunea standardelor obișnuite. Alte așezări nu posedau (pe atunci) imensele hale, faima, tradiția și prioritățile industriale (ba chiar și unele culturale), nici întinsele rețele de drumuri, căi ferate, mine, apeducte ori hidrocentrale proprii. Alții nu beneficiau nici de zecile de mii de hectare de păduri care ținuseră de industriile reșițene, cu amenajări remarcabile și pe care localnicii le simțeau ca fiind și ale lor.

Orașul propriuzis nu era prea mare, nici foarte aspectuos. Străzile sale, de cele mai multe ori strâmte, se încălecau de-a valma cu halele uzinelor în strâmtura dintre dealuri, se aliniau pe coasta dealurilor, sau serpuiau pe văi înguste. Clădirile greoaie se înșirau, lipite una de alta, fără exces de zorzoane. Cele mai multe nu posedau etaj, dar eventual – bizazerie locală – aveau o anexă cu etaj în curte. Atmosfera urbană mai era dată și de străzile pavate cu calupuri de granit, de trotuarele animate, cu borduri din lespezi masive, dar mai ales de spectaculosul imenselor hale, a furnalelor, coșurilor, a altor construcții industriale, care te copleșeau din toate părțile, oriunde erai, inclusiv prin trepidația lor neîncetată.

E drept, Reșița nu avea nici măcar o piață centrală pătrată – cerință aproape obligatorie pentru orice așezare urbană – nici prea multe monumente ori clădiri reprezentative. Dar asta ne făcea să prețuim cu atât mai mult ceea ce exista cât de cât și dădea personalitate locului. Din păcate, exact aceste părți urmau să dispară în anii șaptezeci, înghițite de extinderea forțată a unor industrii care – vai – au colapsat la rândul lor două decenii mai târziu.

Azi centrul de greutate al Reșiței s-a mutat în altă parte, jenându-se parcă de vechile sale cartiere, care tocmai de aceea arată cum arată. Cel puțin aceasta este impresia pe care o am atunci când încerc să hoinăresc prin locurile care mi-au fost dragi în urmă cu mai bine de jumătate de secol. Iată un motiv pentru care simt nevoia să prezint acest modest memento și omagiu aceluia oraș pierdut, care merită un gând frumos (și poate chiar mai mult) și din partea generațiilor milenului trei.

Uzina

Tatăl meu a fost tehnician proiectant, la început la fabrica de locomotive cu aburi (îmi spunea că ar putea desena din memorie planșele pentru construirea unei locomotive), apoi la turbinele hidraulice. De câteva ori, pe când eram încă foarte mic, m-a luat cu el la serviciu. Lucra într-o sală lungă, cu zeci de planșete de desen, aliniat toate în același unghi. Îmi rezerva un loc pe colțul planșetei sale, unde am învățat să folosesc trăgătorul cu tuș, echerul, compasul etc. Acest exercițiu, continuat uneori și acasă, mi-a prins bine în ultimele clase de liceu, când câștigam și ceva bani de buzunar executând temele de casă la desen tehnic pentru colegii mei.

Am mai învățat atunci de la tatăl meu și virtuțile minelor de creion de diverse țării, am admirat dispozitivul mecanic de ascuțit creioane, calculatoarele cu manivelă și roți dințate, copiile făcute pe ozalid și multe altele. Geamurile biroului priveau, relaxant, spre pădure. Între altele, proiectanții ademeneau, cu diverse momeli, păsările cântătoare, lipindu-le apoi pe cap mici coifuri, pentru a le recunoaște când reveneau.

Ca să ajung la acest birou, treceam printr-un amalgam de hale imense, uneori de-a dreptul, alteori pe ocolite. Pe atunci învășasem bineșor țesătura acestor construcții, întinse pe kilometri. Mai târziu, am mai

nimerit în uzină și accidental, de pildă după ce coboram de pe dealul Gol, explorând locuri mai puțin umblate (poate trecând și printr-un gard rupt). Era destul de riscant, deoarece în anii cincizeci vânătoria de vrăjitoare, mai exact a presupușilor „sabotori ai economiei socialiste”, atinsese apogeul și dacă te prindea, fără acte în regulă, în fabrică, consecințele puteau fi extrem de neplăcute. Am scăpat însă mereu cu fața curată, deoarece umblam sigur de mine și puteam fi confundat cu un ucenic trimis undeva cu o treabă. Ieșeam de obicei la terminarea schimbului, când nimeni nu mai verifica puhoiul de oameni. Ulterior am mai fost prin uzină și cu diverse ocazii “oficiale”, dar azi m-aș pierde în acel labirint.

Toate căile ferate de pe teritoriul Reșiței aveau pe atunci nu două ci trei șine paralele, făcându-mă să cred, mult timp, că aceasta ar fi normalitatea. Explicația era că pe atunci existau încă multe linii, locomotive și vagoane cu ecartament îngust, șinele din uzină satisfăcând ambele variante. [...].

Zona în care se aflau furnalele și oțelăria o cunoșteam mai mult din exterior, mai ales așa cum se vedea de pe Dealul Crucii. De pe strada care urcă spre Dealul Mare puteai privi prin gard, de la câteva zeci de metri, spre gurile cuptoarelor Siemens-Martin, asistând, ca dintr-o lojă de teatru, la agitația ce însoțea terminarea unei șarje de oțel. Sub aceeași stradă defilau vagonetele cu zgura topită, îndreptându-se spre nord, spre halda numită de nemți *Schlackensturz*, înălțată ca un dig imens, cenușiu, care unea două dealuri deasupra văii Țerovei. De pe creasta ei, perfect orizontală, se rostogolea în permanență, ca din craterul unui vulcan în erupție, topitura încă incandescentă adusă de un tren după celălalt. Era una dintre spectacolele cele mai impresionante – mai ales noaptea – cu care orașul te întâmpina când veneai dinspre Timișoara sau Caransebeș, un argument în plus să credem că trăim într-un loc mai altfel decât celelalte.

Fascinația această, aproape geologică, era însoțită și de câteva povești care circulau din gură în gură. Una spunea despre un vagabond care s-ar fi aciuat să se mai dezmoștească, într-o noapte geroasă, lângă un bolovan care încă nu se răcise, fiind acoperit și ars de viu de o șarjă proaspătă de rocă topită aruncată de sus. O altă istorie povestea despre un muncitor care, amețit de gazele emaneate, ar fi căzut de pe macara, din înălțimea halei, drept într-un vagonet cu zgură proaspătă, dispărând instantaneu. Încercătura nu a mai fost dusă la haldă ci răsturnată lângă calea ferată care traversa cartierul Lend, în drum spre Secu, pentru ca, trecând pe lângă monolitul emisferic, cei ce l-au cunoscut să se oprească pentru un moment de reculegere.

Casa Muncitorească

Fiind atât de lung, orașul a și avut tot timpul mai multe “centre”. Cel mai select dintre acestea era, pe vremea copilăriei mele, în jurul Casei Muncitorești – polul cultural al urbei. Clădirea se afla la o aruncătură de băț de prima noastră locuință dar, mai ales, de cea de a doua. Vara ajungeam adesea să mă joc în preajma ei, desigur desculț, așa cum umblau pe atunci cei mai mulți copii, ajungând acasă cu tălpile ca mânjite cu tuș de funinginea omniprezentă. Odată am călcat într-un ciob de sticlă aflat pe fundul unei băltoace noroioase, tăindu-mă urât. Abcesul a fost deschis de un medic, într-o manieră care a rămas de pomină, stropindu-i cu puroi geamul cabinetului.

Casa Muncitorească fusese construită între cele două războaie din banii sindicaliştilor. Cred că avea în total 888 de locuri, la parter și balcon, cei trei opt simbolizând aspirația binecunoscută a lucrătorilor către: „opt ore de muncă, opt ore de odihnă, opt ore de recreere”. În anii patruzeci și cincizeci, fiind principala sală de spectacole din oraș, era utilizată mai ales ca cinematograf, dar găzduia și reprezentații de teatru, de revistă, concerte simfonice, ca și serbări de Anul Nou ori de sfârșit de an școlar. Concepută funcțional, clădirea avea un aspect modern, sobru dar de bun gust. Interiorul sălii, cu pereții lambrisați, asigura o acustică remarcabilă. Din păcate, în degringolada anilor de „tranziție”, acum câțiva timp clădirea a căzut pradă unui incendiu, fără prea mari speranțe de a fi reconstruită. Cu dispariția sa, un întreg cartier și-a pierdut busola.

Locul în care s-a ridicat Casa Muncitorească nu fusese ales întâmplător. Urbanistul de acum două sute și ceva de ani a lărgit binișor strada principală în această zonă, pe o distanță de aproape un kilometru, pentru a face loc unei piețe. Acest spațiu, numit din 1948 și până azi, Piața Republicii, a și fost, în diferite perioade, ba cea mai importantă piață agroalimentară a orașului ba cea mai importantă piață publică, unde erau adunați mii de oameni cu ocazia unor evenimente deosebite (cum a fost, de pildă, în 9 martie 1953 mitingul de doliu pentru Stalin) sau unde se organiza, ani la rând, în jurul Anului Nou, „orașelul copiilor”.

Mai „sus”, ca și mai „jos”, de acest spațiu public, șoseaua care trecea pe axa pieții era mărginită pe ambele părți de zone verzi, cu flori, bănci și copaci falnici, care, ascunzând fațadele, mai puțin neîngrijite ca azi, creau o ambianță nu doar urbană ci și suficient de plăcută pentru a te ispiti să revii. O dată cu introducerea tramvaiului, acțiune însoțită de lățirea carosabilului, această dublă fâșie verde a dispărut în bună parte, lăsând casele la vedere, într-o nuditate dezolantă, de-a dreptul impudică.

Acum cincizeci de ani, „mai sus” de Casa Muncitorească, se întindeau, pe cele două laturi ale șoselei, adevărate parculețe. În amintirea arboretului dispărut, format mai ales din castani sălbatici, foarte bătrâni, strada este numită și azi a castanilor. Strada se îngusta treptat, ajungând la lățimea normală după două colțuri. Acolo se găsește „Școala de Beton”, numită așa datorită noutății metodei în vremea când s-a ridicat. [...] Dincolo de ea, dar mai ales după un pod peste Bârzava – primul pod sudat de fier din România, construit în 1930 – se află cartierul „Stavila”.

Cei mai în vârstă își aduc aminte că imediat mai sus de Casa Muncitorească, pe latura de nord, sub copaci s-a amenajat prin anii cincizeci o alee ca de parc, cu multe bănci, locul de promenadă fiind extrem de popular în următoarele decenii. Peste drum de el, pe latura de sud a străzii, era o veche și faimoasă grădină de vară. Mai sus, tot sub copaci, proprietarul făcuse, înainte de război, un bazin betonat, destul de adânc dar cu malurile oblice, ca un fel de covată imensă, în care pesemne voia să crească pești. [...].

De la Casa Muncitorească începea, „în jos”, pe o distanță de vre-un kilometru, „Corso”-ul, promenada unde lumea ieșea la plimbare, într-o îmbulzeală stenică, în după-amiezele de duminică sau din zilele mai libere. În adolescență, la o astfel de plimbare, parcurgeam de câteva ori distanța dintre vechea primărie și Casa Muncitorească, arareori singur. În lipsa gumei de mestecat, blamată pe atunci ca o supremă expresie a decadentei capitaliste (dar altminteri de negăsit), ronțaiam deobicei boabe arse de porumb – deșeuri rămase de la cei ce preparau ceea ce azi se numește “popcorn” – boabe vândute la 25 de bani cornetul. Pe parcursul plimbării ne întâlneam, în mod obligatoriu, cu numeroase alte fețe cunoscute, salutându-ne, agregându-ne și dezagregându-ne în grupulețe gălăgioase, văzând cine cu cine se mai asociază și afișându-ne noi înșine în același mod. Cu această ocazie se vânturau ultimele bârfe, iar zâmbetele prietenoase ori condescendente, privirile indiferente sau de sus, ca și vorbele “de duh” aruncate de la un grup la altul, remodelau și statorniceau ierarhiile, mai ales între cei de aceeași generație.

Nu știu dacă se mai practică undeva acest ritual, care pe atunci era aproape obligatoriu în fiecare localitate mai răsărită, dar nici foarte mare. Azi modalitățile de socializare sunt cu totul altele, iar înclinația către mersul pedestru e mult redusă. Oricum, la Reșița partea de jos a acestui „Corso” a dispărut între timp cu desăvârșire, iar cea de sus, despuiată de pomi și de flori, nu cred să mai ispitească pe cineva la promenadă. În plus, localnicii, dacă se mai plimbă, se plimbă desigur în cu totul alte părți ale orașului. [...].

Dormitorul nostru, al copiilor, privea spre stradă, fiind la o jumătate de kilometru de furnale și încă mai aproape de oțelării, flăcările cărora ne luminau camera toată noaptea, desenând uneori pe cer flamuri roșii de fum. Una dintre cele mai impresionante imagini ale orașului – distribuită prin nenumărate ilustrate sau fotografii din reviste – era cea a oțelăriilor și furnalelor văzute noaptea de pe Dealul Crucii. Iar noi aveam privilegiul acestui spectacol chiar sub ochii noștri, viu, gratuit, în fiecare seară.

Nu mai puțin prezent era zgomotul – țipătul fiarelor scăpate de macarale, bufniturile forjelor, scrâșnetul de fierăstraie, sirenele locomotivelor, toate pe fondul unui zumzet care nu se oprea nici ziua nici noaptea. Din când în când, o dată la câteva zile sau poate săptămâni, se auzea și câte un bubuit care putea trezi din somn pe oricine pe o rază de câțiva kilometri. Cred că putea fi vreun obuz nimerit la topit pe post de fier vechi, ori explozia unui rezervor de gaz. Mai trebuie să adaug la toate acestea faptul că pe atunci puțini muncitori aveau ceasuri individuale, drept pentru care sirenele sunau de șase ori pe zi: de trei ori lung (cred că un minut) la orele 6, 14 și 22, ca să știe toată lumea că mai e o oră până la intrarea în schimb, iar la 7, 15 și 23 scurt, vestind că e ora schimbului. Sirena avea și o seamă de decibeli, întrucât trebuia să se audă până în satele vecine de unde veneau mulți navetiști. Țin minte că, după ani, mergând la buncii de la Bocșa ori la cei din periferia Timișoarei, liniștea profundă și întunecimea nopții mi se păreau de-a dreptul înfricoșătoare și deloc prielnice unui somn odihnitor.

Ceea ce n-am regretat niciodată după plecarea mea din Reșița, a fost fumul. De la un timp ne învățaserăm că la anumite pufăituri, venind dinspre hale, să închidem repede geamurile pentru a ne

proteja. Precauția nu ne scutea totuși de omniprezentul strat de praf negru, sau uneori ruginiu, așternut peste lucrurile din casă. Din acest motiv nici nu am profitat pe cât ar fi meritat de frumoasa și generoasa noastră loggie, cu trei arcade mari și acces din ambele dormitoare. Deși siderurgia reșițeană a involuat mult de atunci, aflu, din fotografii impresionante, difuzate pe Internet, că această problemă nu e nici azi rezolvată. [...].

Între Spitzpark și Primărie

Pe cea mai veche hartă a Reșiței Montane, datând din jurul anului 1772 [...], sunt prezente deja mai multe străzi, care vor exista și peste două sute de ani, configurând structura viitorului oraș. Se văd furnalele, canalul de aducțiune a apei, forjele, alte instalații industriale, ca și case de locuit.

Se observă că strada principală a așezării în curs de formare se bifurca într-un loc, ca – după vreo cinci sute de metri – cele două brațe să se întâlnească din nou. În jurul „vârfului de sus” a acestei „insule”, cel aflat cam în dreptul furnalelor, s-a constituit cel mai vechi nucleu urban al localității. După aproape două secole, pe vremea copilăriei mele, aici aveai sentimentul cel mai pregnant că te afli într-un oraș așezat, care-și etalează noblețea vechimii sale. Azi toată această zonă e dispărută.

Bifurcarea de la „vârful” celălalt, cel de „jos”, al „insulei”, este cea în care se află azi magazinul „Universal” (plângându-și și el vremurile de glorie, când era pe primul loc în comerțul din oraș). În anii patruzeci, aici se găseau niște case foarte vechi, pustii și dărăpănate, cu un gard înalt din piatră și o poartă uriașă, arcuită și neagră. În fața acestora, un gard de tufe pe jumătate uscate mărgineau un parc părgănit, cu câțiva copaci, între care unul foarte bătrân, umbrind o veche cruce de piatră. Nemții numeau locul, datorită formei sale ascuțite, „Spitzpark” sau „Spitzgarten”.

Cele două străzi care pornesc de aici sunt: în stânga, strada principală (acum „Traian Lalescu”), iar în dreapta, strada „Mihai Viteazul”. Până în anii șaptezeci, aceste două brațe se reîntâlneau – la fel ca în urmă cu două secole, după o jumătate de kilometru – în cea mai animată intersecție a orașului, cea în care se găsea una dintre clădirile cele mai reprezentative ale urbei, numită „Casa Seuchenstein” (pronunția locală era „Saihnštain”).

De la această intersecție, „în sus”, pe latura nordică a străzii principale, începea „Corso”-ul, care ținea până la Casa Muncitorească. La începutul său, după câteva mici magazine, venea Primăria, construită în 1896. Țin minte că, prin 1945 – probabil la terminarea războiului – am admirat aici steagurile arborate ale celor patru mari puteri victorioase: S.U.A., U.R.S.S. Anglia și Franța. Mai târziu, dintre cele patru steaguri trei au dispărut cu desăvârșire, rămânând – obsesiv – doar unul singur.

La două case mai sus de Primărie se afla măcelăria părinților colegului meu de clasă, ulterior autor de cărți și animator cultural reșițean – Titus Crișciu. Dacă mai urcai puțin, ajungeai, spre stânga, la o stradă pe latura căreia se afla cinematograful „Apollo” (numit apoi „Victoria”). Pe latura cealaltă a străzii era cea mai importantă berărie a orașului, iar în anii șaizeci și cafeneaua unui turc venit din insula Ada Kaleh. De berărie îmi amintește și o altă întâmplare. Aici m-am refugiat odată din calea unei ploi torențiale care a inundat orașul. Din cauza găuiturii de la casa Seuchenstein apa care puhoia la vale pe strada principală ajunsese la înălțime de vreo jumătate de metru. Noroc că berăria avea trepte.

Nimic din această zonă centrală nu mai supraviețuiește, singurele clădiri cruțate fiind – pe latura de sud – bisericile evanghelică și reformată.

Strada Mihai Viteazul

Strada Mihai Viteazul a avut, până în anii șaptezeci ai secolului douăzeci, o vocație comercială, fiind și cea mai animată din zonă. A fost prima stradă asfaltată din oraș, cu trotuare largi și case frumoase, multe cu etaj, de ambele părți. Peste drum de magazinul „Universal” se găsea „Librăria Noastră” (cum se numeau, după 1948, toate librăriile) Nr.1, deci cea mai importantă din oraș. De aici mi-am cumpărat prima sută de cărți. Avea patru vitrine, iar înăuntru te jghele pe trei părți, ca și – invariabil – lăzi și pachete etajate, probabil din lipsa spațiului de depozitare. În mijloc trona o sobă de tuci, cu burlanul care mergea drept în sus, ieșind prin tavan. Vânzătoarele erau drăguțe dar cam neșcolite. Într-o zi, amicul meu Florian

Radu le-a întrebat, fără vreo intenție ascunsă, dacă noutățile primite erau „autohtone sau din import”, iar fetele – mai puțin dedate la neologisme – au considerat că-și bate joc de ele.

Toată latura de sud a străzii, împreună cu alte două străzi paralele, au fost demolate, locul fiind ocupat azi de clădirea monstruoasă a laminorului bluming. [...]. Vizavi de strada numită azi Someș se găsea pe vremuri o clădire impunătoare, deși doar cu parter și mansardă, numită spitalul „casei cercuale” (deci a unei instituții care era, după câte am înțeles, echivalentul actualei case de asigurări de sănătate). La sfârșitul anilor 40 clădirea a fost dărâmată, ca în locul ei să se înalțe noua policlinică, având patru etaje, dată în folosință prin 1954. Câțiva ani lucrările stagneră, iar în acest timp se zvonise că terenul dedesubt era prea moale și construcția se scufunda. Azi policlinica, dar și construcțiile care erau în spatele ei, sunt – toate – demolate.

Mai sus, pe strada Mihai Viteazul, pe ambele părți, urmau case cu și fără etaj, cu magazine mai multe pe partea azi dispărută. Aici se mai găsea, pe stânga, și un cazinou, transformat sub comuniști în cantină apoi în restaurant, iar ceva mai încolo clădirea sumbră, de piatră, a liceului, pe atunci singurul din oraș. Era poreclit, ca și azi (dar pe atunci porecla nu se oficializase), „Bastilia”, datorită aspectului său și rigorilor inerente instruirii. Vizavi de liceu se afla hotelul „Oltenia”, care avea și o sală de spectacole, una dintre cele mai mari din oraș, în care a funcționat o vreme și teatrul de stat, azi numit „Gheorghe Petculescu”. Și această sală a avut utilizări diverse. Îmi amintesc, de pildă, că uneori devenea neîncăpătoare la expunerile însoțite de experiențe ale excelentului popularizator de știință – inginerul Adam.

În zilele noastre nu numai că toată partea dreaptă a străzii e înlocuită cu clădirea laminorului, dar strada se și înfundă, barată de o altă hală. Pe vremuri, după clădirea liceului mai urma o casă apoi intersecția cu strada care venea de la biserica catolică (stradă importantă, prezentă deja pe harta din 1772, deși se pare că atunci însoțea un canal de apă derivat din „erugă”). Pe cele patru colțuri se aflau: o farmacie, un dispensar stomatologic, o braserie și hotelul „Oltenia”, care în anii cincizeci avea regim de casă de oaspeți a uzinelor. După această intersecție, urmau, pe ambele părți, clădiri interesante, câteva cu etaj. Pe dreapta se mai deschidea încă o stradă largă, care se înfunda însă după vreo cincizeci de metri, datorită unor amenajări industriale mai vechi. În această fundătură funcționa în anii cincizeci principala piață agroalimentară a orașului. După încă o sută de metri, strada Mihai Viteazul se reîntâlnea cu strada principală, de care se despărțise la „Spitzpark”.

Centrul vechi al Reșiței

Așa cum am mai menționat, strada Mihai Viteazul și strada principală, care se despărțiseră la Spitzpark (adică la actualul magazin „Universal”), se reîntâlneau – o jumătate de kilometru „mai sus”, în unghi drept – într-o intersecție care odinioară era locul cel mai animat din oraș. Era firesc să fie animat, întrucât acesta rămăsese singurul punct prin care se putea trece, fără a urca pe deal, între părțile „de sus” și „de jos” ale orașului vechi. Pe un colț se afla casa Seuchenstein, construită în jurul anului 1900, cu belșug de ornamente, având magazine cu vitrine mari la parter și altele în curte. Pe celelalte trei colțuri ale încrucișării era baia comunală, o clădire de birouri și cel mai important magazin cu ziare și reviste din oraș. Locul poseda un plus de dramatism prin cele două furnale care se ridicau, cu încâlceala lor spectaculoasă de țevi, macarale și construcții auxiliare, practic imediat în spatele caselor, privindu-te dintr-o înălțime amănunțită, însoțite ceva mai încolo de coșurile oțelăriei, înalte de până la 80 de metri (ca reșițean, i-am disprețuit întotdeauna, profund, pe cei care nu știau care e deosebirea dintre furnale și coșuri, spunând, de pildă, că au văzut furnale și la București).

Pentru a lega cele două părți ale uzinelor: cea de nord – în principal furnale și oțelării – cu cea de sud – laminoare, forje și construcții de mașini – o cale ferată traversa, la înălțimea acoperișurilor, prin spatele băii, atât strada principală, cât și strada Mihai Viteazul, pe două poduri metalice, ceea ce adăuga o notă aparte la pitorescul locului. Azi tot acest cartier e demolat. Până și unul dintre furnale.

De la această intersecție „în jos”, deci cum ne-am întoarce spre *Spitzpark*, strada principală se lărgea într-o piață triunghiulară, înconjurată de clădiri vechi, administrative sau publice. Pe latura nordică a ei trona silueta simplă și greoaie a bisericii catolice, având în față un părculeț cu copaci seculari, ronduri de flori, un chioșc cochet de ziare și mai târziu o stație de autobuz. Lângă biserică era o curte închisă cu

grilaj, în mijlocul căreia se afla singura statuie metalică din oraș, reprezentând o personalitate religioasă. Pe latura sudică a pieții, dincolo de șosea, erau case vechi, cu etaj, având la parter spații care au fost poate comerciale, dar care în anii cincizeci găzduiau clubul pionierilor. Drept în fața statuii de lângă biserică se deschidea o stradă largă, cu o vilă cochetă pe partea dreaptă. Latura de vest a pieții era închisă de clădirea cu etaj a școlii în care am învățat în primele patru clase. Întregul ansamblu avea o anumită distincție. Port în minte imaginea unor dimineți însorite de duminică – pe la sfârșitul anilor patruzeci – când lumea, bine îmbrăcată, ieșea la plimbare în acest loc, iar domnii (care puteau fi, tot atât de bine, ingineri sau simpli muncitori), atunci când se întâlneau, își rosteau unul altuia, scoțându-și ceremonios pălăriile, câte un „amunoare”, prescurtare desigur de la „am onoare să vă salut”.

Din această frumoasă piață au supraviețuit doar biserica, statuia și cam un sfert din clădirea școlii – o aripă din spate – toate însă umilite îndărătul parapetelor de beton ale pasajului subteran.

Examinând hărți și stampe mai vechi ale orașului, mi-am dat seama că în urmă cu un secol, în acest loc, existau, pe lângă strada principală, încă patru străzi paralele cu ea, înghițite pe rând de monstrul industrial. Calea ferată, care trecea, în anii copilăriei mele, peste case și peste două străzi, era compromisul din acel moment pentru a lega uzinele din nordul văii cu cele din partea de sud. În anii șaptezeci acest compromis n-a mai fost socotit acceptabil. Cele două zone industriale s-au unit, ca dinții unui clește, rupând Reșița Montană în două, exact în inima ei, înlocuind centrul vechi al orașului cu un pasaj rutier subteran, banal și neprietenos, înconjurat de rămășițe stinghere, desprinse din firescul ambientului lor urban.

De la intersecția în care se afla casa Seuchenstein, pornea (oarecum în continuarea străzii „Mihai Viteazul”) și o stradă care se îndrepta drept spre furnale. Această îndrăzneală și-a primit pedeapsa prin faptul că, dintre cele patru străzi ale încrucișării, a fost prima sacrificată. Pe când încă mai exista, ea cotea, după vreo cincizeci de metri, în unghi drept, spre răsărit, mergând cam un kilometru, paralel cu strada principală, cu case numai pe o parte și uzina pe cealaltă. Între altele, aici se afla clădirea cu etaj a școlii de muzică. În dreptul cotiturii, mai pornea către deal, practic pe sub uzină, un pasaj pietonal cu trepte (închis în jurul anului 1950), pe care puteai ieși până la străzile de pe dealul din spatele furnalelor, străzi numite dintotdeauna „rânduri”. Tot pe acolo, într-un loc, puteai sări gardul fabricii, ajungând în zona în care trenurile aduceau fierul vechi la topit. După război găseam pe aici tot soiul de resturi de arme, pe care le foloseam apoi în simulacrele de confruntări de pe stradă între puștii de vârsta mea, inclusiv cartușe, din care scoteam praful de pușcă pentru diverse trăznăi. [...].

Gara „Reșița Uzine”

Dacă stai azi cu fața la magazinul “Universal” (și cu ceea ce a devenit fostul Spitzpark), acolo unde ai în stânga strada Victoriei, pe vremuri se deschidea spre dreapta, o stradă frumoasă, asfaltată, care ducea drept la gara „Reșița Uzine” (rebotezată la un moment dat „halta Flacăra”, dar numită de localnici „gara de sus”). Clădirea ei era o construcție sui-generis, cu bârne aparente, încrucișate, în stilul caselor normande. Gara era cocoțată la înălțimea etajului, acolo unde trecea – pe un rambleu – o linie ferată simplă, care își continua apoi drumul, paralel cu Bârzava, intrând în fabrică. Strada care venea de la magazinul “Universal” continua pe sub gară cu un tunel, apoi cu un pod care trecea peste râu, oprindu-se, pe malul opus, într-o poartă croită în zidul de piatră al uzinelor.

Din dreptul acestei porți, puteai coborî, pe o scară de fier, până aproape de apa Bârzavei. Aici începea o pasarelă podită cu scânduri, numită și „podul lung”, care mergea câteva sute de metri în josul râului, fixată de peretele de piatră al fabricii cu șine zdravene de fier. Pasarela se termina o dată cu halele, ieșind în strada Golului.

Pe la mijlocul acestui drum, treceai în dreptul unui tunel care drena, pe sub uzină, un pâraiaș care cobora de pe latura dealului Gol. Deși era un loc cu desăvârșire insalubru și foarte urât mirositor, folosit frecvent pentru satisfacerea nevoilor fiziologice urgente, copiii fiind, nu ne-am sfiit să-l explorăm atât cât lumina de la intrare ne mai permitea să vedem pe unde călcăm, ba uneori și cu lanterna. La un moment dat, undeva prin anii cincizeci, pe vremea când dezvoltarea uzinelor a adus în oraș foarte mulți venetici dornici de căpătuială prin diverse mijloace, s-a întâmplat că pe această pasarelă doi indivizi să-i ceară unui al treilea, care era cu ei, să le dea ceasul și banii. Întrucât acesta a refuzat, l-au omorât și l-au târât

mult în adâncul tunelului, acolo unde nu mai ajungea nimeni. Crima a fost descoperită abia după ce făptașii s-au certat la o beție și au început să dea în gura mare vina unul pe celălalt. După această întâmplare, la gura tunelului a fost montat un grilaj zdravăn, pentru a nu mai da idei și altora.

Azi, tot cartierul dintre magazinul „Universal” și Bârzava a fost înlocuit de clădirea laminorului bluming. Înainte de construirea lui, la sfârșitul anilor șaptezeci, paralel cu strada Mihai Viteazul, mai erau încă două străzi. Prima se chema Aurel Vlaicu (numele a fost atribuit azi altei străzi), pe care locuiau câțiva din prietenii mei. Era dreaptă, cu trotuare și carosabilul pietruit, dar atât de îngustă încât cu greu se puteau ocoli două mașini. Casele mici, rareori cu etaj, erau lipite una de alta și aveau, mai toate, pitorești obloane de lemn, vopsite în culori întunecate. A doua stradă paralelă pornea chiar din dreptul gării „Reșița Uzine”, vizavi de care se afla și un hotel cu etaj. Strada, care avea case pe o parte și un zid – ținând de uzină – pe cealaltă, ajungea la „Palatul CFU”. Acesta, cu cele 4 sau 5 etaje ale sale (după direcția din care priveai) era în anii patruzeci cea mai înaltă clădire din oraș. De ea se leagă oarecum și începuturile relațiilor mele cu informatica, deoarece pe aici se aflau și mașinile de calcul mecanografice tip „Hollerith”, care foloseau cartele perforate, identice cu cele lângă care urma să-mi petrec orele de serviciu în anii șaptezeci-optzeci. Pe atunci nu le prea știam rostul, dar am identificat locul în care cartelele uzate erau aruncate, sistematic, în stradă. Îmi făceam periodic provizii, cu care acasă puteam construi „palate”, cu până la zece etaje, în maniera castelelor din cărți de joc.

Între cele trei străzi paralele erau și pasaje de legătură. De pildă, vizavi de sinagogă era o ulicioară sinuoasă pe care se găsea un atelier de tâmplărie (al meșterului Liesenfeld), primul pe care l-am examinat pe îndelete, atunci când părinții mei, mutați într-o locuință mult prea mare, au făcut aici o comandă de mobilă. Nu mică mi-a fost mirarea când am descoperit că această străduță, oarecum neobișnuită, exista deja pe harta din 1772, ducând la podul din dreptul gării „Reșița Uzine”.

Reșița Română și “Centrul Civic”

De la intersecția – dominată mai târziu de clădirea magazinului „Universal” – în jos, aspectul localității devenea, treptat, tot mai rural. Pe aici am mai văzut, în copilărie, un crainic care mergea din loc în loc, bătea toba până se aduna lumea, după care anunța în gura mare ultimele hotărâri ale primăriei sau ale autorităților superioare. De fapt prin zona asta intrai, treptat, în Reșița Română. Se știe că odinioară fabricile și vechiul centru formau, așa numita Reșița Montană, în timp ce satul aflat pe locul actualului centru civic se numea Reșița Română. Ele au și fost (dacă nu mă înșel, până în 1859) două comune separate.

Două colțuri mai jos de magazinul „Universal”, strada principală se intersecta cu strada Călnicului (azi Petculescu). Până la construirea pasajului rutier, aici erau case pe toate cele patru colțuri; între clădirile dispărute menționez o școală de nivel gimnazial și sediul partidului „Frontul Plugarilor”. Locul se numea „Vamă”, întrucât acolo unde se află acum Casa de Cultură a Sindicatelor, chiar pe colț, stătea în drum o căsuță solidă, de cărămidă, care cred că a servit odinioară drept punct de taxare a celor ce treceau pe aici cu marfă între cele două comune reșițene. Clădirea a fost dărâmată în timp ce se construia, prin 1954, instituția de cultură. Importanța intersecției poate fi ilustrată și de faptul că a fost – cam tot pe atunci – prima semaforizată din oraș.

Mai jos, strada principală traversa calea ferată și Bârzava, peste un pod de fier construit în 1938, care a devenit pietonal după inaugurarea pasajului rutier. Arcurile sale, încă intacte în anii cincizeci, erau extrem de propice pentru a fi folosite drept tobogane, drept pentru care – deși lustruite până la carnea metalului – nu rugineau niciodată. Dincolo de râu era „centrul” cartierului Reșița Română, centru din care nu mai subzistă decât două clădiri. Prima este „Palatul” Cultural, în stil românesc, inaugurat în 1929, devenit azi doar „Cinematograful Cultural”, scorjot, pocit de intervenții oportuniste și umilit de înălțimea blocurilor răsărite în jur. Cealaltă clădire e biserica ortodoxă, dosită cu grijă îndărătul unor mărețe construcții ale socialismului pe care tronează acum numele noilor capitaliști. Pe partea străzii în care era „Palatul” Cultural, urmau – supraviețuind până prin anii șaptezeci – câteva case masive, deși numai cu parter, unele cu magazine. Cred că ultimul magazin se numea „Pătru Iacob”, de bună seamă după proprietarul său de odinioară. Acest nume a trecut azi asupra bisericii care se afla peste drum de prăvălie.

Îmi aduc aminte că la începutul anilor optzeci, l-am văzut pe compozitorul Doru Popovici, reșițean prin obârșie, intervenind pe la mai marii județului pentru a salva biserica, ridicată în 1872, loc de întâlnire a intelectualității bănățene de limbă română în vremurile de restriște din ultimele decenii ale secolului XIX și în care slujise ca preot, dacă nu mă înșel, bunicul său. În urma unor astfel de insistențe, biserica a fost printre puținele clădiri care – deși stăteau în drumul unor reconstrucții urbane ale epocii ceaușiste – a fost cruțată de la demolare, fiind translatată, în 1985, cu 53 de metri, până la actualul său amplasament.

După magazinul Pătru Iacob strada principală traversa pârâul Doman pe un alt pod, mai simplu, cu balustrade orizontale de fier, care se afla cam pe locul unde este azi fântâna cinetică a bocșanului Constantin Lucaci, inaugurată în 1983. În jurul acestui al doilea pod, care a constituit ani de zile locul nostru de întâlnire pentru felurite excursii, era un spațiu deschis, cu câteva case ceva mai făloase. Puțin înaintede pod, pornea spre sud o stradă care devenea apoi șoseaua spre Doman și Carașova. Între cele două poduri, ridicate peste Bârzava și peste pârâul Doman, pe latura cu magazine, funcționa la ceas de seară un al doilea „Corso”, mult mai scurt dar nu mai puțin animat decât cel dintre Casa Muncitorească și Primărie, frecventat mai mult de tineretul din zonă.

După ce trecea de al doilea pod, strada principală urca ușor, pe un traseu aflat cam între actualul palat administrativ și magazinul „Nera”, apoi mai sus de spitalul vechi, clădirile cărui erau aceleași ca și azi, devenind, după câteva șerpuiiri, drumul Lupacului, pe atunci încă nemodernizat. O mulțime de străzi paralele, perfect rurale, urcau domol dealul dincolo de nucleul Reșiței Române, străzi care, cel puțin în partea lor de sus au rămas în bună măsură neschimbate sau eventual s-au mai extins. Dealul de deasupra era pe atunci golaș și plin de râpe urâte, spălate de ploaie. Azi terenul a mai fost stabilizat prin vegetație. Pârâul Doman (cel puțin noi așa îi spuneam, în mod firesc, deoarece venea pe Valea Domanului) tăia în două cartierul și se vărsa în Bârzava ceva mai la vale de pod, cam în dreptul actualului hotel Semenici. Acoperirea pârâului a început în 1958, iar azi apele sale trec pe undeva pe sub platforma pieții 1 Decembrie.

Prin 1961 s-a expus prima dată macheta unei piețe centrale și a unei șosele ocolitoare, care să beneficieze și de un spectaculos viaduct. Materializarea proiectului s-a făcut însă încet. Peste zece ani nu se construieră decât palatul administrativ și hotelul „Semenici” (despre care se spunea că ar fi trebuit să fie mult mai înalt, dar i s-a redus arbitrar numărul de etaje pentru a nu sfida clădirea în care erau autoritățile). Se pare că un moment decisiv în conturarea noului centru l-a constituit aniversarea a două sute de ani de „foc nestins” la Reșița. L-am auzit, peste ani, povestind în acest sens o istorioară, pe Trandafir Cocârlă, primul secretar PCR de județ de atunci. Conducătorilor țării, veniți în vizită în 1971, la aniversare, li s-a arătat un plan al noului centru, încă mult mai ambițios decât cel realizat în cele din urmă (se dorea, de pildă, și crearea unui punct turistic pe colțul dealului Gol, cu un teleferic etc.), alături de planurile unor construcții pentru a dezvolta turismul pe Semenici, la Băile Herculane etc. Ceaușescu i-ar fi spus lui Maurer – „ăștia vor bugetul pe un an al României”, la care Cocârlă ar fi răspuns – „adevărat, dar nu-l vrem într-un singur an”. Replica, dar probabil și viziunea, au fost apreciate, iar proiectul aprobat în principiu.

În anii următori lucrurile nu s-au desfășurat totdeauna fără probleme. De pildă, pe când reșițenii se pregăteau să înceapă construcția magazinului universal „Nera”, s-a întâmplat că Ceaușescu, constatând o lipsă de fonduri la buget, a ordonat să fie oprite *sine die* ridicarea unor noi clădiri de acest fel, continuând doar cele aflate deja în lucru. Ordinul, care trebuia transmis întregii țări dimineața, a fost aflat, de cine trebuia, cu o seară înainte. Drept urmare un minuscul excavator a fost trimis de urgență să lucreze toată noaptea pentru a face o groapă cât de cât credibilă pe locul viitorului magazin, ca dimineața obiectivul să poată fi raportat printre cele „deja începute”. [...].

Orașul nou

În anii patruzeci, între spitalul vechi și „gara de jos” (cea numită azi „Reșița Sud”), aproape de locul actualei universități „Eftimie Murgu”, se găsea o „arenă” de fotbal (o altă “arenă” era prin cartierul Mociur). Aici se organizau și festivități politice, cum a fost prin 1951, spectacol dat de actorii proaspătului teatru de stat, în stilul brigăzilor artistice, cu ocazia aniversării oficiosului partidului comunist – Scânteia.

Dincolo de această arenă, spre nord, se întindea un teren plat, numit Lunca Pomostului. La începutul său, s-au construit, pentru salariații UDR, începând încă din 1942, case individuale tip cu un etaj, grupate câte două și având o grădină în spate. În prima dintre aceste case, în chiar primul apartament, stătea amicul meu Măruia. Casele există și azi, dar cu blocuri construite peste grădinile lor, în chip de „îndesire”. În anii cincizeci s-a ridicat, în continuare, cam jumătate din ceea ce azi se numește cartierul Lunca Pomostului; cealaltă jumătate – numită un timp „Orașul Nou” – era ocupată pe atunci de barăci, care au fost înlocuite și ele, treptat, cu blocuri.

Deasupra, în coasta dealului, s-a aflat un timp o unitate de artilerie antiaeriană. [...] Spre sfârșitul anilor 50, pe locul unității militare și mai la deal s-a ridicat cartierul Moroasa. Clădirile cazarmii au fost, în majoritate, demolate, iar hangarul de tunuri de 88 a fost transformat în sală de sport. [...]

Întrucât populația orașului continua să crească, s-a propus ca locație pentru proximal cartier valea Govândari sau Găvondari, cea în care șoseaua spre Caransebeș părăsește orașul, o vale relativ ferită de fum și cu versanți domoli. S-au făcut și niște planuri; în oraș s-a vorbit în acel timp mult despre „cartierul Govândari” în care unii sperau să se mute. Se pare însă că, până la urmă, locul n-a fost găsit potrivit, ochii oficialităților îndreptându-se spre întinsa luncă a Bârzavei, aflată între Mociur și Călnic. Aici, pe lângă pământurile călnicenților și câteva clădiri, se găsea și un aeroport cu o școală de aviație, pentru avioane mici și planorism. [...] În 1961, când s-a decis construirea aici a noului cartier, realizat apoi cu febrilitate în anii ce au urmat, i s-a dat oficial numele de „Lunca Bârzavei”. Cu toate acestea, multă lume a considerat că acesta este așteptatul cartier „Govândari”, iar numele impropriu a rămas. E un loc frumos, civilizat. Atâta doar că dacă vezi pe o fotografie străzile sale, le-ai putea lesne confunda cu cele din cartierele muncitorești ridicate în aceeași perioadă în zeci de alte orașe ale țării.

Întrucât terenul aparținea de fapt comunei Călnic, la fel se numea și importanta gară de cale ferată care se găsea aici (mai întinsă decât actuala „Reșița Sud”). Țin minte că mulți ani după război, pe liniile laterale de triaj ale acestei gări era un adevărat „cimitir” de locomotive scoase din uz, nu foarte departe de locul unde, peste decenii, urma să se înființeze muzeul locomotivelor. Azi, aproximativ pe locul gării Călnic, s-a construit (pe partea cealaltă a căii ferate) gara Reșița Nord. [...]

Dealul Crucii

Strada Victoriei, pornită din strada principală, urcă, la capătul celălalt, într-o pantă ușoară, spre Dealul Crucii numit de nemți *Kreuzberg* iar de unguri *Kereszthegy*. Numele se trage de la crucea monumentală plasată în punctul său cel mai vizibil. Soclul pătrat de piatră al crucii, prevăzut în patru părți cu trepte, era mărginit de o balustradă, având câte un soi de cupă pentru flori pe fiecare colț. Monumentul a fost ridicat în anul 1874, pe cheltuiala unei familii catolice germane. Se pare că înainte fusese acolo o cruce de lemn, înălțată după incendiul devastator cauzat de luptele din timpul revoluției din 1848 [...].

În anii copilăriei mele, Dealul Crucii era aproape în întregime golaș, iar pușinelor tufe li se dădea foc periodic, probabil de cei ce-și scoteau acolo caprele la păscut. La ora actuală dealul este în bună parte acoperit de tufișuri, sau chiar de pădure, atât pe fața care privește spre noul centru, cât și către Lunca Pomostului. Încă nu mult, deasupra străzii Călnicului (azi Petculescu), se vedea bine un cimitir vechi și părăsit, numit de localnici „cimitirul turcesc”, poate pentru că nici o stea funerară nu avea formă de cruce. Prin 1953-54 am încercat, împreună cu prietenul meu Măruia, să descifrăm inscripțiile de pe pietrele tocite de vreme. Ele erau făcute cu caractere chirilice românești, cea mai veche datare pe care am găsit-o fiind 1800, ceea ce permite ipoteza că cimitirul aparținea cărbunarilor olteni colonizați la poalele dealului la sfârșitul secolului XVIII. Peste câțiva ani, am făcut aici și una sau două fotografii. Pe la sfârșitul anilor cincizeci, într-o vară, l-am însoțit ore în șir, pe aceeași coastă de deal, pe Ion Stendl, fostul meu coleg de liceu, viitorul profesor și decan de la Universitatea de Arte din București, care pe atunci era student și găsisese acest loc propice pentru a picta un peisaj urban.

Prăpastia

Calcarul care, în sudul Banatului, creează spectaculoasele chei ale Carașului, Nerei, Cernei, sau ale Dunării la Cazane, are unul din punctele sale cele mai nordice în Dealul Crucii. De pildă, din oraș se vede

o frumoasă formațiune stâncoasă albă, înălțată cu câteva zeci de metri mai sus și spre dreapta de capătul străzii Victoriei.

[...] La poalele peretelui se afla și o gură de peșteră, din păcate foarte îngustă, astfel încât nici măcar copiii nu puteau intra în ea mai mult de vreo zece metri, pe brânci sau târâș, dar care, în imaginația noastră, devenea câteodată un miraculos tărâm subpământean.

Mai sus de acest loc, fusese o imensă carieră de calcar, care se întindea până în vârf, sub cruce. Chiar și pe vremea copilăriei mele era de mult dezafectată. Exploatarea pietrei lăsase în urmă un veritabil crater, numit de noi „prăpastia” în care se putea intra comod doar într-un singur loc. Celelalte intrări erau poteci abrupte și alunecoase. Acest univers, lung și lat de câteva sute de metri, era un loc ideal de joacă și de exersare a fanteziei. Pe atunci, în toată întinderea nu creștea nici un pom, nici o tufă, nici măcar ierburi mai înalte.

Peretele din stânga prăpastiei, cum priveai de jos, avea câteva proeminente care îmi sugerau statui colosale. Una dintre ele semăna cu capul unui uriaș cu barbă și ochi adânci. [...] Mi-am zis că-l reprezintă pe zeul Cronos, cel ce domnește peste eternitatea timpului. Sub el, ceva mai încoace, într-un loc bine protejat de un val de pământ, găsisem o mică adâncitură acoperită, în care ne adunam uneori cu prietenii.

Pe latura cealaltă, dinspre răsărit, din pereții verticali de piatră ieșeau pe alocuri câte o rangă sau țevă de fier, care parcă crescuseră acolo. Pe un plan înclinat pietros se vedeau încă urmele șinelor pentru vagonete. Alături erau stânci abrupte, pe care ne cățăram, făcând și timide tentative de alpinism, asigurându-ne cu sfoara de întins rufe (adusă de acasă, evident fără știrea părinților), care s-a dovedit salvatoare în câteva rânduri. Deasupra planului înclinat, pe buza prăpastiei, se găseau câteva clădiri și instalații tehnice părăsite, iar de aici pornea, într-afară și în jos pe panta dealului, un jgheab metalic pe care odinioară se rostogolea calcarul până spre furnale. O dată ne-am aventurat să coborâm pe el, cu fratele meu, nimerind în curtea unui cetățean care, în loc să ne dea voie – cum l-am rugat – să ieșim în strada Dealul Mare, aflată chiar în fața noastră, ne-a alungat, aruncând cu pietre după noi, înapoi pe deal.

În mijlocul craterului era o băltoacă, numită de noi, în mod pompos, „lac”. Dimensiunile sale variau în funcție de ploile căzute în ultimul timp, de la câteva zeci de metri la aproape nimic. Una dintre distracțiile pe care le oferea era să aruncăm, razant cu suprafața apei, pietricele plate, numărând de câte ori sar înainte de a se scufunda. Principalele vietăți care trăiau în lac erau broaștele, care au devenit obiect de vânatoare sau de studiu (urmărind, de pildă, metamorfoza mormolocilor). De la o vreme ni s-a spus că vătămarea unei broaște aduce ploaie. Pentru orașeni ploaia are, îndeobște, conotații negative, astfel că superstiția ne-a redus simțitor zelul distructiv. Se mai găseau în micul lac și tritoni și un soi de gândaci subacvatici, numiți buhai de baltă. Un alt element biologic, cel puțin în anii aceia, era covorul format din milioanele de cochilii de melcișori, nici unul mai mare de un centimetru, care acoperea pământul peste tot, semn al unui cataclism tainic, petrecut acolo nu de mult.

În spatele lacului, terenul se înălța spre cruce în terase. Pe alocuri ieșeau din pământ stane de piatră cu sclipiri argintii sau aurii, ori cu cristale aproape străvezii. Erau atât de multe încât nu ne gândeam că ar merita să luăm vreuna cu noi, odată ce mâine le puteam întâlni aici din nou.

După dezafectarea carierei din „prăpastie”, piatra necesară obținerii fontei a fost adusă din Valea Domanului. La început, se transporta cu trenul; urmele liniei ferate se mai văd și azi în coasta dealului Gol, cu câțiva metri mai sus de nivelul la care trece pasajul rutier care ocolește noul centru civic. Mai târziu, prin 1964, s-a construit, în același scop, spectaculosul funicular care traversează azi orașul și partea de vest a Dealului Crucii.

Prăpastia era și un loc de „războaie”, mai mult sau mai puțin simbolice între diverse „găști de cartier”, armele fiind uneori arcul cu săgeți, dar mai ales praștia (numită îndeobște „șlaidăr” – de fapt, în germană, „schleuder”) formată dintr-un mâner crăcănat, două elastice puternice și un suport pentru piatră. Într-un mod miraculos, din aceste confruntări n-a ieșit niciodată nimeni rănit mai serios, deși uneori n-a lipsit mult.

Prin 1955, în acest loc s-a amenajat, pentru asociația de premilitărie numită AVSAP, un poligon de tir la care am fost aduși și noi, de la liceu, să tragem cu puști de calibru redus. Apoi nu știu ce s-a mai întâmplat. Azi, după mai bine de cincizeci de ani, locurile au devenit de nerecunoscut. De vechea intrare nu te mai poți apropia datorită unor case și instalații industriale apărute între timp. Partea de mijloc a

„prăpastiei” este ocupată de două construcții imense de beton, fără uși și ferestre, înconjurate de haite de câini arțăgoși. Restul este năpădit de pădure, care – ca într-o tentativă de a pansa rănilor produse de om Pământului – a invadat și pereții laterali, până sus de tot, astfel încât nici măcar crucea nu se mai vede decât dacă știi unde este.

Iarna

Ninsoarea aducea la Reșița un aer de prospețime și curățenie. Din păcate, deja peste câteva ore se putea constata că suprafața albă s-a acoperit cu un strat fin de funingine. Îmi amintesc că, ori de câte ori doream să dăm de zăpadă curată (de pildă pentru a o ronța), trebuia să înlăturăm stratul de sus.

Aveam o sanie de lemn, frumoasă, foarte ușoară, care – în mod straniu – a și rezistat peste așteptări. N-am reușit să o facem arșice decât într-un târziu, când eram deja măricei și am luat drept derdeluș treptele din partea de sus a Coloniei Oltului. Când eram mai mici, ne plimbam cu sania, cu fratele meu, prin oraș, trăgându-ne cu rândul. Uneori cel de pe sanie ținea ochii închiși, încercând să ghicească ruta pe care se deplasa, celălalt făcând în acest timp mișcări înșelătoare. Dar de cele mai multe ori sania ne-a servit pentru a coborî de pe Dealul Crucii, până în capul străzii Victoriei. Așii urcau până în punctul cel mai înalt, numit „*Kirschenwald*” (probabil fuseseră acolo, pe vremuri o livadă de cireși). Aici se găseau însă și schiori, care-i urau, firește, pe cei de pe sănii.

De la cruce se putea coborî cu sania pe buza „prăpastiei”, dar era riscant. Mai jos însă, în dreptul gardului cimitirului evreiesc, era o movilă pe care n-o rata nimeni. Se numea „săritura”, întrucât atunci când treceai peste ea cu o oarecare viteză, parcurgeai apoi și câțiva metri prin aer. Pentru cei mai leneși, care erau majoritatea, derdelușul se rezuma însă doar la drumul care urca spre cimitir de la capătul străzii Victoriei. Un prim pericol era aici viteza pe care puteai s-o prinzi, ca și relativa dificultate de a controla direcția. La capătul pistei trebuia să frânezi (adică „să pui *bremz*”) și să cotești dacă nu voiai să ajungi într-un canal de scurgere cu laturile verticale de piatră, sau chiar într-un stâlp, așa cum mi s-a întâmplat când am făcut tandem cu unul dintre colegii mei de clasă. El s-a întors acasă cu nasul spart, plin de sânge și cu sania sa de fier făcută cocoloș, în timp ce eu, care am stat pe locul din spate, n-am pățit nimic.

Întrucât în acest cartier predomina germana, cei ce porneau de sus răcneau, invariabil, „*Acht geb'n*” (pronunțat „*akkem*” de cei ce știau mai puțin nemțește). De altfel, amestecul de română și germană dialectală era ceva de la sine înțeles prin partea locului; expresii precum: „îți dau un fuzinarș” (*Fuss in Arsch* – devenit un singur cuvânt) sau „*kib im rü*” (*gebe ihm Ruhe*), ca și multe asemănătoare, fiind înțelese și folosite de toți copiii din zonă. Îmi pare sincer rău că nu mi-am extins vocabularul de circa 100 de cuvinte însușit astfel, dar chiar și așa, aceste elemente de limbă germană m-au scos ulterior, în mai multe rânduri, din încurcătură. [...]

Pe dealurile din jurul orașului

Reșița nu a fost niciodată doar orașul înghesuit pe fundul văii ci și toată regiunea înconjurătoare. Cine nu înțelegea asta, nu se putea integra spiritului local. În anii treizeci, împrejurimile Reșiței deveniseră un paradis al drumețiilor. Zecile de mii de hectare de pădure aparținând UDR erau gospodărite impecabil. Drumurile, pietruite cu bolovani, erau acoperite apoi cu pietriș și în sfârșit cu nisip tasat, nivelat în permanență, ceea ce le făcea mai netede decât majoritatea șoselelor asfaltate ale epocii de tranziție de la cumpăna mileniilor doi și trei. Cantoanele de pădurari, așezate cam din patru în patru kilometri, erau gazde primitoare în toată această imensitate muntoasă, aproape nelocuită. Amenajări diverse, de la simple bănci ori mese la chioșcuri-refugii, cabane sau restaurante, împânzeau întreaga zonă. Faptul că în anii cincizeci le-am văzut, în diverse locuri, părăsite, degradându-se și dispărând apoi, datorită nepăsării generale care a urmat naționalizării și dezmembrării UDR, a sădit în sufletul meu (și probabil al multora ca mine) mici semințe ale îndoielii (deloc singurele) în perfecțiunea noii orânduiri care se edifica în jurul nostru cu surle și trâmbițe.

În anii cincizeci la Reșița nu erau prea multe distracții la îndemână, iar cele câteva automobile aparțineau oficialităților. Cumpărarea motoretelor și motocicletelor a devenit accesibilă abia spre anul 1960, iar a automobilelor câțiva ani mai târziu. Prin urmare, pe vremea copilăriei mele, drumețiile

constituiau o modalitate importantă de relaxare, la îndemâna tuturor, un argument în plus fiind faptul că oamenii simțeau nevoia să-și curețe periodic plămâni de fum, respirând aerul pădurilor sau al creștelor.

În oraș exista o singură grădină publică, relativ îngrijită, în care te puteai plimba într-o după amiază de duminică, și anume cea aflată pe deal, deasupra Școlii de Beton, unde s-a instalat mai târziu grădina zoologică. Dar acest părculeț nu putea concura cu ispita pe care o prezentau pădurile din jur. O plimbare obișnuită, în care, copii fiind, însoțeam (încă) părinții, unchiul sau alte persoane serioase, putea să înceapă – de exemplu – cu urcarea, prin cartierul Driglovăț, până la drumul forestier care trecea, prin pădure, peste coama dealului, către Doman. Coboram apoi, pe valea Sodolului, la bariera Minda, de unde reveneam spre oraș. Aici, în „grădina bufet Margina”, la mese lungi, sub umbra binefăcătoare a unor copaci imenși, ne potoleam deshidratarea cu o bere la halbă. O astfel de promenadă, care dura câteva ore, se făcea în haine de stradă, dar – evident – cu pantofi comizi.

Alte excursii, mai lungi și mai dificile, cereau o ținută adecvată. Cele mai vechi, pe care mi le amintesc, se leagă de dealul Ranchina, care închide spre răsărit depresiunea în care se află orașul. Aproape de vârful său se găsește un rezervor și un castel de apă, din care coboară spectaculos, pe o pantă de 216 metri, trei conducte masive până la uzina hidroelectrică „Grebă”, inaugurată în 1909 dar semănând pe dinafară cu un castel englez din secolul XVII, cu bastioane și creneluri. Am avut ocazia o dată sau de două ori, fiind încă foarte mic, să vizitez centrala pe dinăuntru, beneficiind de îndrumarea unui tehnician care era prieten cu tatăl meu. Am rămas profund impresionat de turbinele care atunci mi se păreau uriașe, accesibile pe mai multe etaje, cu ajutorul unor scări.

Urcușul și coborâșul dealului Ranchina se făcea prin pădure. Preocuparea principală a noastră, a copiilor, era în astfel de ocazii descoperirea lumii vii. Aveam o adevărată simpatie pentru diversele soiuri de găngăni, cum ar fi cărbușii sau rădaștele cu coarne mari, cu care mă jucam cu plăcere, punându-le – delicat – la încercare în fel și chip. [...].

Îmi aduc aminte că acolo sus, nu departe de rezervorul de apă, era și o casă de pădurari unde puteai consuma produse lactate proaspete. Din păcate, către 1950, acest deal, ca și tot ce era în jurul uzinei electrice, a devenit interzis accesului public, de teama unor acțiuni de sabotaj din partea “dușmanului de clasă” sau a „imperialiștilor anglo-americani”, așa încât amintirile mele din prima copilărie nu au avut șansa să fie întărite de altele, mai mature.

Am aflat peste câțiva ani că apa care ajunge în culmea dealului Ranchina este adunată, de pe coastele Semenicolui, în lacul de acumulare „Breazova”, aflat pe Bârzava ceva mai jos de Văliug. De aici, de aproape o sută de ani, un șuvoi – cât un râu – ia drumul Reșiței printr-un sistem impresionant de tuneluri și de apeducte din fier care traversează văi largi și adânci, pe o lungime totală de 10 kilometri, până la centrala „Grebă”.

O altă destinație predilectă de plimbări era dealul Ghica (numit, nu știu de ce, pe toate hărțile, Bucitu, nume pe care nu l-am auzit pronunțat la Reșița niciodată). Drumetia începea în locul în care se găsește azi principalul teren de fotbal al orașului. Pe vremuri aici se afla o livadă, prin care șerpuia pârâul Doman. Livada avea la capătul sudic un izvor despre care se spunea că era termal – întrucât apele sale nu înghețau niciodată – ori chiar radioactiv (virtute foarte apreciată în acei ani). Un alt izvor, despre care se spunea că ar fi avut calități tămăduitoare, era înainte de livadă, pe valea Butovăț, azi transformată în stradă, dar pe atunci încă parțial sălbatică.

După ce intram, pe șoseaua neasfaltată și prăfoasă, în valea strâmtă a Domanului și treceam de cariera de piatră, ajungeam într-un loc în care, spre dreapta, se deschide Valea Stânic. Pe stânga, în coasta dealului, se găsea aici o cruce de piatră cu o placă comemorativă, ridicată în amintirea unui jandarm ucis, undeva la începutul secolului XX, când tâlharii atacaseră convoiul care ducea salariile la mina Doman. Traversând pârâul direct prin vad, continuam drumetia prin valea Stânic. Drumul, la început lat, devenea treptat potecă. Valea își păstra pe atunci o bună parte din sălbăticia sa de la începutul vremurilor. Aici am văzut cele mai multe șopârle, dar mai ales salamandre negre cu pete de un galben viu, de obicei lângă pârâiașul care ba apărea, ba dispărea în profunzimea karstică. Pe la mijlocul văii, într-un loc larg și umbros, era o masă cu bănci simple, pentru cei ce ar fi ostenit până aici. Acolo unde valea părea că se sfârșește, o potecă abruptă urca dealul spre stânga, ieșind la lumină după vreo douăzeci de minute, pe un soi de platou, pe care găseam pâlcuri de pădure, poieni și izvoare cu apă bună. Așa că

aveam de unde alege un loc în care să stăm peste zi. De pe latura sudică a dealului se deschide o formidabilă priveliște asupra ținutului Carașului, pe care îl exploram uneori pe îndelete cu ajutorul unui binoclu. La coborâre o luam de obicei în direcția satului Doman, având în față coșurile negre ale minei de cărbuni și dealul Ponor (loc nerecomandat pentru excursii mai lungi deoarece, pe lângă că e golaș, nu găsești pe el nici un fir de apă). Reveneam apoi în oraș pe șosea. Îmi aduc aminte că odată, fiind mai măricel, în timpul coborârii pe acest drum, ne-am așezat, pentru un scurt popas, în mijlocul unei poieni. Abia după ce am ajuns acasă, de acum pe întuneric, am constatat că-mi pierdusem cheile. Bănuind că mi-au căzut din buzunar în locul acela, m-am întors peste câteva zile, având marea surpriză să văd, după o căutare relativ scurtă, cheile lucind în iarbă.

Multe excursii se făceau cu bicicleta, sport de care m-am apucat relativ târziu. Într-un rând am urcat astfel pe valea Bârzavei, mult dincolo de locul numit „moara cu turbine”. În zonă era și un cătun plăcut la vedere, cu case cam ca cele individuale, vechi, din Reșița. Din 1962-63 ele se află pe fundul lacului Secu.

Atunci când nu aveam suficient timp, ne puteam mulțumi și cu drumul Lupacului, Dealul Clocoticiului sau dealul Gol, ori urcam mai sus, până la o carieră de piatră (numită – pe nemțește – „*Steinbruch*”) aflată aproape de vârf, de unde aveai cea mai cuprinzătoare priveliște asupra orașului, până la Câlnic.

La scaldat

Deși clima este mai agreabilă la Reșița decât în alte colțuri ale țării, vara sunt destule zile în care simți nevoia imperioasă ca să mergi să te scalzi. În anii cincizeci, puteai să te răcorești în voie doar la două ștranduri. Mai jos de centrala „Grebła” se găsea ștrandul UDR, cu un bazin olimpic de 50 de metri, cu tribună, blocuri de start pentru competiții, cu apa mereu reînnoită de la un izvor, apă preîncălzită la soare printr-un sistem ingenios. Alături mai erau și câteva mese lungi cu bănci, sub umbra copacilor. Ca să ajungem acolo, dacă nu aveam biciclete, mergeam până la capătul, din cartierul Stavila, al liniei de autobuze. De aici, pe o pasarelă, ajungeam la Bârzava, o traversam și urcam circa un kilometru pe malul râului, însoțiți de mirosul înțepător, caracteristic, al distileriei chimice de lemn „Uzinele Margina-Reșița”. De fapt, societatea, înființată în 1932, avea două astfel de distilării, una la Reșița, alta în comuna *Margina* de lângă Lugoj. Reșițenii au interpretat însă că numele fabricii venea de la faptul că era la marginea orașului, drept pentru care tot cartierul a fost numit „*Marginea*”.

Ștrandul UDR se găsea peste râu de cartierul „Lend II”, locuit mai cu seamă de țigani. Aici se mai întâmplau uneori și mici conflicte între copiii locului și cei veniți din alte cartiere. Azi ștrandul UDR a fost înlocuit, în aceeași zonă, de „ștrandul municipal”.

Celălalt loc de scaldă era Ștrandul Turistic, încă la vreun kilometru și ceva mai sus de ștrandul UDR, pe aceeași vale. Numele i s-a dat tocmai datorită micii drumeții pe care o presupunea venirea aici. Câțiva ani s-a încercat schimbarea numelui său, conform unei tendințe generale de rusificare, în „Ștrandul Pușkin”. Acest nume nu l-a folosit însă nimeni, în afara oficialităților. Nu mai știu cum arată locul astăzi, dar pe atunci un mic baraj oprea apele Bârzavei dând naștere unui lac, lung de cel mult o sută de metri, cu o insuliță pe mijloc, cu câteva aparate de gimnastică pe plaja cu nisip, cu bărci și cabine pentru schimbarea veșmintelor. Apa nu era foarte adâncă decât imediat lângă stăvilă, unde a și fost instalată o trambulină pentru sărituri. Între intrare și baraj, una sau două clădiri, având suprastructura din lemn, cu multe geamuri, serveau de refugiu în caz de ploaie. Tot acolo se consumau cantități masive de bere rece și rehidratantă, servită – ca peste tot pe atunci – direct din butoi, în căni din sticlă groasă, numite “halbă” (1/2 l) sau “țap” (1/3 l).

Veneam aici cu bicicleta, sau pedestru. Cu părinții mei, alegeam adesea o variantă mai plăcută decât praful șoselei. Urcam prin parcul aflat deasupra Școlii de Beton, ieșeam pe culmea dealului, traversam un platou golaș, apoi șoseaua spre Târnova (pe atunci un simplu drum de țară), după care coboram în pădure pe o potecă abruptă care ne scotea chiar la coada micului lac de acumulare. Un avantaj era și faptul că în felul acesta nu mai plăteam biletul la intrare. Ca mulți alți vizitatori, veneam și noi cu o pătură, pe care o întindeam undeva pe marginea apei. După aceea ne scaldam după pofta inimii, de obicei în apele mai puțin adânci, întrucât pe atunci nu prea excelam la înot. La ora mesei apăreau obișnuitele delicatose: ardeii scobiți în care se păstra proaspăt untul care urma să fie întins pe pâine, poate un ou fiert sau o

bucată de friptură, ceva brânză, niște roșii, iar ca desert mere sau prăjituri de casă. Nici nu cred că mi-aș fi dorit mai mult.

Căutând alternative, în vara anului 1952, împreună cu alți băieți de seama mea, am descoperit un loc de scaldă, care să fie numai al nostru, pe pârâul pe care noi îl știam de „Vâna Țerovei” (numit uneori și „Țerova” sau „Predova”), pe la jumătatea drumului între satul omonim și capătul platformei industriale Mociur, pe atunci mult mai modestă. Apa săpase un canion adânc în pământul lutos, înconjurat de culturi agricole, iar cineva improvizase acolo un mic baraj, pe care noi l-am consolidat, așa încât aveam un ștrand numai al nostru, în care apa cafenie, noroioasă, îți ajungea până la piept. Se putea deci chiar sări în apă sau înota (uneori la concurență cu șerpui de apă), după care, ieșiți pe mal, fumam sau, conform unei trainice tradiții autohtone, frigeam porumb furat din lanurile din jur. [...]

Mai târziu, locurile binecuvântate de îmbăiere s-au înmulțit; a apărut Văliug-ul în 1958, lacul Secu în 1964, Trei Ape prin anii șaptezeci. Mai erau în zonă și alte astfel de obiective, ca de pildă lacul Vârtoape de lângă Ocna de Fier (în care era să mă înece prin 1946), socotite însă a fi peste mână.

Cu trenulețul forestier Reșița – Secu - Anina

Cei mai în vârstă își amintesc desigur de calea ferată îngustă care mergea de la Reșița la Secu și de aici la Anina. Pe lângă destinația sa, cu precădere forestieră, această „mocăniță” (pe aici nu i s-a spus însă niciodată astfel) servea și pentru excursii cu „grupuri organizate”. Plecarea trenurilor turistice se făcea din dreptul podului de la Hala Nouă. Trenul urca apoi pe malul nordic al Bârzavei, mai pe stradă, mai prin fabrică, trecând pe malul celălalt abia la ieșirea din oraș. La Ștrandul Turistic și mai sus, linia ferată se strecura între șosea și dealul împădurit. Aproape de locul în care se înalță azi barajul lacului Secu, se traversa „podul Secul”. Era un loc de referință, în care salariații UDR, duși cu acest trenuleț, organizau mari chiolhanuri colective. Notez aici că pe vremea copilăriei mele, toți cei pe care i-am auzit pronunțau „Secul” și nu „Secu”, nume inventat, cred, de cartografi hipercorecți, dar pe care, din respect pentru standarde, îl folosesc și eu aici.

Trenul intra de aici pe valea Secu, urcând până la așezarea cu același nume. Aparent, calea ferată se oprea în acest punct, în partea de jos a unui imens tobogan. Dacă urcai însă coasta de deal, în partea de sus a toboganului întâlneai o altă cale ferată, similară, care ajungea până la Anina. Întrucât transportul de bușteni se făcea doar spre Reșița, nu și invers, această soluție a fost considerată probabil mulțumitoare.

Linia ferată, după ce pleca din Secu, se intersecta cu șoseaua Reșița-Văliug mai sus de satul Cuptoare, apoi intra în pădure, șerpuiind pe văi pentru a atinge cât mai multe puncte de exploatare a lemnului. La Comarnic trecea prin fața intrării în peșteră, apoi, peste doi kilometri, după un tunel destul de lung, se angaja pe cheile Carașului. După alți doi kilometri, în locul numit de localnicii crașoveni Mediureka (între râuri), se află confluența a două cursuri de apă, egal de lungi și egal de abundente: Carașul și Buhuiul. În timp ce – spre izvoare – Carașul se afundă în păduri tot mai sălbatice, Buhuiul duce spre orașul Anina. Și calea ferată se bifurca în consecință, o ramură luând-o în sus pe valea Carașului, până mai sus de cantonul Jervani, alta, mai importantă, traversa Carașul pe un pod înalt, angajându-se apoi pe valea Buhuiului, unde, după vreo șase-șapte kilometri, parcurși în fundul văii calcaroase, uneori sub pereți imenși ori lângă guri de peșteră, ajungea la lacul de baraj Mărghitaș, un punct de agrement animat și bine amenajat în vremea aceea. De aici, peste alți câțiva kilometri, intra în Anina.

Dacă țin bine minte, am făcut două excursii mai importante pe această cale. Una a fost, la nouă ani, de la Reșița până la peștera Comarnic, pe care am vizitat-o atunci parțial. O altă excursie, mai lungă, o făcusem cu părinții, un pic mai înainte, într-un grup de angajați UDR, până la lacul Mărghitaș. Trenul nu avea vagoane de călători, transportul făcându-se pe platforme deschise, destinate buștenilor. Fumul scos de locomotiva cu aburi intra între ingredientele expediției. Nicăieri, între Secu și Anina, nu existau halte sau gări (de altfel nici așezări omeneste), opririle, ca și durata lor, fiind dictate de reguli știute doar de mecanici și șefii lor. Pentru mine însă această deplasare lină, pe sub cerul liber sau atingând coroanele copacilor, aproape de pereții calcaroși ori deasupra apelor spumegânde, a fost atunci aidoma miracolului călătoriei cu un covor fermecat.

La începutul anilor cincizeci, linia ferată Reșița-Secu-Anina a fost demontată, spunându-se că era mai rentabilă exploatarea pădurilor cu camioane. Peste ani, am mai regăsit, în câteva locuri, urmele

terasamentului fostei căi ferate, devenit acum o simplă potecă – de pildă între peștera Comarnic și peștera Popovăț, trecând prin tunel, iar de aici până la podul de la Mediureka. Spre amuzamentul meu, această cale ferată am văzut-o menționată totuși într-un atlas rusec, apărut cu vreo zece ani mai târziu, iar mai recent și într-un atlas german, atlase care omiteau în schimb multe linii ale CFR-ului. Nu cumva alții au simțit intuitiv că această cale era totuși importantă?

Prolaz

Cheile Carașului constituiau în anii cincizeci-șaizeci cea mai prestigioasă destinație turistică a reșitenilor pentru o zi frumoasă de duminică. Drumul, de 25-30 de kilometri (total, dus și întors), se făcea evident pe jos. Șoseaua spre Carașova nu era modernizată, dar poteca, urmată de drumeți pe lângă ea, făcea oricum multe scurtături. Mai ales la o vârstă fragedă, o astfel de excursie presupunea o oarecare rezistență. La început, deoarece n-am fost atent la calitatea încălțărilor, mi s-a întâmplat că m-am întors și desculț, cu bocancii în mână. O altă problemă era că de la ieșirea din Doman, până la Carașova ori Prolaz, nu există decât un singur izvor permanent, cel de la „Crucea de la Nermed”, pitit pe fundul unei văi, într-un loc pe care nu-l nimeriști dacă nu-l știi bine. Setea, pentru o drumeție de vreo două-trei ore, fără pic de umbră, poate deveni o problemă. Pe acest platou carstic arid, presărat cu doline – acele uriașe surpături rotunde care se succed neîntrerupt – localnicii strâng apa de ploaie în largi gropi lutoase, amenajate din loc în loc. Deși destinate vitelor, am gustat și eu o dată sau de două ori – răzbit de deshidratare – din lichidul cafeniu, având și norocul să nu pătesc nimic neplăcut.

Cheile sălbatice și spectaculoase ale Carașului încep din satul Carașova, vechea capitală a comitatului Caraș. După cinci kilometri străbătuți în susul râului, pe o potecă îngustă, adesea scobită în stânca verticală, chiar deasupra apelor agitate, ajungi la Prolaz, singurul loc în care valea se lărgește, pe o distanță de câteva sute de metri, lăsând loc, pe ambele maluri, unor poieni cu iarba veșnic proaspătă, contrastând cu uscăciunea platoului înconjurător. Aici crașovenii și-au făcut sălașe, căsuțe din bârne, destinate în primul rând adăpostirii vitelor pe timp de vară, având alături mici culturi agricole.

Când am purces, pe la sfârșitul anilor cincizeci, la excursii de mai multe zile în această zonă, am descoperit că sălașele, alături de cantoanele de pădurari, erau singurele locuri unde puteam înnopta. Mai exact în podurile lor cu fân. Am și acum fotografia unui sălaș din Prolaz, construit pe un teren în pantă, astfel încât dintr-o parte puteai intra direct în pod. Deasupra acestei intrări era vopsită inscripția „Cabana trei lei”, care, desigur, nu era denumirea ci tariful de cazare pentru o noapte. Dormitul într-un pod cu fân cere o anumită tehnică și o detașare de confortul urban, începând cu faptul că în ecosistemul fânului trăiesc multe gănganii, între care uneori și purici. Un sac de dormit e totdeauna binevenit, deoarece, dacă seara e cald, diminețile pot fi foarte răcoroase. Rucsacul este recomandabil să fie bine închis și agățat de o grindă, deoarece altfel se poate umple de mici viețuitoare interesate de trufandale. Ș.a.m.d. Cu toate acestea, am dormit de multe ori în acest fel, adesea cu grupuri mari, fără nemulțumiri semnificative. Corturile ar fi azi o bună alternativă, dar pe atunci ele erau prea grele și prea scumpe.

La Prolaz sunt aruncate peste râul Caraș câteva punți, unele pe cabluri, altele simple bârne, luate, cu regularitate de apa mare și refăcute apoi. Pereții stâncoși din jur sunt acoperiți de păduri, în bună măsură de liliac sălbatic, înflorind la sfârșitul lunii aprilie, ceea ce făcea ca în duminicile din acea perioadă reșitenii să vină aici cu sutele, umplând poiana de pături și focuri pentru friptură, plecând apoi acasă cu tufe imense în spinare. La calitățile locului se adaugă faptul că aici râul Caraș, lipsit de așezări omenești în amonte, este nu doar impecabil de limpede ci și potabil, lucru destul de rar la o apă atât de mare.

Într-una din primele mele excursii la Prolaz, în 1952, cu un mic grup de prieteni, distracțiile noastre principale au fost, pe lângă uciderea cu toporișca a unei vipere, navigația pe apă (călare pe niște bușteni) și pescuitul de păstrăvi cu ajutorul unei pături, folosită în loc de plasă. Am prins atunci trei peștișori cât degetul mic, pe care i-am și băgat în mâncarea improvizată, în schimb pătura, suprasolicitată de atâta apă, a sfârșit prin a se destrăma.

Potecă săpată în stâncă, pornită din Carașova, continuă și mai sus de Prolaz, trecând prin impresionantele „Cazane”, unde pereții par să se atingă, iar apa – spunea o credință populară – ar avea într-un loc 15 metri adâncime. Apoi drumul mai merge încă doi kilometri, până în dreptul peșterii Țolosu, unde se pierde. N-am fost niciodată mai departe, în sus, pe vale, deoarece trecerea este dificilă și

obositoare. Ca cei mai mulți excursioniști, traversam aici apa prin vad (când era posibil), operație anevoioasă și ea, din cauza curentului care se încolățește în jurul coapselor, a bolovanilor alunecoși de pe fund (uneori traversam încălțați, dar fără șosete), ca și a temperaturii de gheață, care îți paralizează picioarele.

Pe malul celălalt, sub peșteră, este un mic lac, foarte pitoresc, deasupra căruia sunt trei „marmite”, sau „cazane” cu diametrul de câțiva metri, scobite în stâncă (motiv pentru care localnicii vorbesc de „peștera de la trei cazane”) și cu pereții extrem de fin șlefuiți. Urcușul până la grota, aflată sub un perete impresionant, în surplombă, se face pe o mică vale. Cu peștera propriu-zisă n-am avut noroc, deoarece are mai multe sifoane care, de câte ori am ajuns aici, erau pline de apă. Alături am mai explorat vreo două peșteri mai mici și am admirat o interesantă cascadă. Pe coasta dinspre răsărit de peștera Țolosu, urcând de-a dreptul, alegând drumul mai mult prin intuiție (nu exista o potecă) ieșeam din chei. Drumul nu e recomandabil celor ce au rău de înălțime. Pe alocuri mai trebuia să-ți croiești și drum, cu capul, printre crengile vânjoase și țepoase ale tufelor. Aici mi-am promis (și m-am ținut de cuvânt) să-mi tund totdeauna părul de pe frunte suficient de scurt pentru ca să nu-mi ajungă în ochi.

După circa trei sferturi de oră de cățărare ajungeam pe platoul Iabalcea. În acest loc, printre doline și stânci albe, se întind livezi de pruni. Se dusese vestea că proprietarii fac moarte de om dacă prind pe cineva furând prețioasele fructe. De aici, cu puțin noroc și știind câteva repere, cum ar fi trei conifere enorme, singuratic, cu scoarța de plută, găseam drumul care cobora abrupt la cantonul și peștera Comarnic, pe o coastă numită Prilipăț. Azi majoritatea acestor trasee sunt marcate, dar pe atunci unele porțiuni cereau reale aptitudini de orientare.

Peștera Comarnic, declarată între cele două războaie mondiale monument al naturii, era permanent închisă, cu o poartă din grilaj. Putea fi vizitată doar dacă te însoțea persoana care avea cheile sau – în mod excepțional – dacă inspirai suficientă încredere că te vei descurca singur și nu vei face stricăciuni.

Am fost pe atunci în Cheile Carașului de nenumărate ori, singur, cu prietenii, sau cu școala, iar în anii șaizeci conducând grupuri de studenți de la Timișoara sau de la București. De cele mai multe ori ajungeam la Prolaz pe o potecă directă, fără să mai trecem prin Carașova. Uneori ne abăteam și pe la Cetatea Carașului, aflată nu departe de drum. Ne-au ieșit de mai multe ori în drum vipere cu corn, mușcătura cărora poate fi deosebit de periculoasă. Târâtoarea trăiește în toată zona, până la la Dunăre și la Băile Herculane, ba chiar și către Valea Jiului. La început, până mi s-a maturizat mintea ecologică, întâlnirile mele cu această reptilă au fost fatale pentru ele (azi regret enorm), apoi am căutat doar să le alung, cu pietricele, ori să le ocolesc.

Lacul Văliug

Reșițenii au descoperit lacul Văliug în 1958. Realizat cu câțiva ani înainte, lung de 2-3 kilometri și lat de câteva sute de metri, fusese considerat un obiectiv strategic, care trebuia ferit de sabotori. O dată relaxate aceste temeri, lângă șoseaua care șerpuieste de-a lungul malului răsăritean al lacului, s-au construit debarcadere și cabane, dintre care – chiar și atunci – unele particulare.

Într-o duminică de vară se adunau aici până la o mie de oameni. Lumea venea mai ales cu camioane, mai puțini cu autobuzul, foarte puțini cu automobile, unii cu bicicletele – aceștia din urmă temerari, întrucât drumul era rău (mai ales între Minda și Secu) și cu multe pante abrupte. Transportul regulat de pasageri era asigurat de câteva camioane ale firmei de stat „Transporturi Auto” (prescurtat TA). Pe bănci, în lada deschisă; un bilet costa opt lei. Mai erau și alte camioane, cu „grupuri organizate”. La întoarcere amatorii se “lipeau” de ele, așa că uneori era o veritabilă bătaie pe fiecare locșor din ladă. Pe parcurs, dar mai ales la intrarea în Reșița, miliția căuta călătorii clandestini. Aceștia erau deci coborâți din timp, iar apoi, la câteva sute de metri dincolo de punctul de control, așteptați de șofer (care era, evident, cointerestat) să urce la loc. Foarte mulți, printre care mă prenumăram cu fratele meu, considerau însă perfect rezonabil să meargă din Reșița, pe jos, dimineața până la lac (circa 18 kilometri, pe scurtături), iar seara, după scaldă, dacă nu găseau un alt mijloc, să se întoarcă la fel. Evident, și pe acest drum aveam tot soiul de repere, puncte de popas cu mese și bănci, monumente, izvoare etc. La ora actuală, cred că foarte puțină lume le mai ia în seamă, fiind cu toții motorizați, iar pușinii curajoși beneficiind de marcaje turistice.

Lacul Văliug se recomanda pentru scaldă (inclusiv nocturnă), mai ales în a doua parte a verii, atunci când temperatura apei devenea rezonabilă. Prin 1966-67, după ce s-a permis traversarea barajului, am îndrăgit un loc relativ izolat, pe un braț lateral aflat pe partea cealaltă a lacului. Aproape tot anul se putea însă practica aici canotajul de plăcere. În acea vară a anului 1958, lacul era deja brăzdat de multe zeci de bărci. Cele mai utilizate erau „sandolinele” – caiace cu două locuri, cam instabile, dar foarte comode și rapide, care se închiriau cu ora de la diverse debarcadere. Din cauza probabilității de răsturnare (deși n-am cunoștință de nici un astfel de accident) nu te lăsau să urci în ele decât dacă erai în costum de baie. Erau și diverse bărci cu pânze, toate numite „iole”, deși probabil termenul nu se folosea în mod riguros. Printre ele se distingea una cu pânza neagră, numită „a căpitanului Nemo”. Legenda locală spunea că proprietarul era un tip din Arad sau din împrejurimi, care și-a fragmentat concediul pe toate zilele de sâmbătă din cursul verii și venea aici, săptămână de săptămână, să se plimbe pe lac („week-end”-ul cu două zile libere urma să se generalizeze la noi abia peste patru decenii și ceva). Anul următor n-a mai apărut. Tot legenda spune că s-ar fi înecat în Mureș, întrucât nu știa să înoate.

În 1960, fostul meu coleg de clasă Feri Potmischil, i-a găsit barca într-un golf, unde fusese ascunsă prin scufundare. După ce a golit-o de apă, împreună cu câțiva prieteni, au folosit-o (fără pânză) pentru plimbări. Una din distracții era pescuitul de raci și de „crăieți” – peștișori de mărimea degetului mic. Metoda era oarecum inedită – se atârna de o sfoară și se lăsa în apă un borcan de sticlă, în interior cu ceva momeală (cred că pâine). După scurt timp, în vas se agitau 4-5 victime care nu mai găseau ieșirea. Erau scoase și pescuitul se relua. Întrucât nu se vedea nici o undiță sau plasă, nici eventualii paznici nu aveau de ce să se formalizeze. Într-o zi de pescuit se strângea cam cât o farfurie cu vârf. Am mâncat și eu odată dintr-o astfel de recoltă. Peștișorii (atunci cam 800 de bucăți), fuseseră curățați de intestine printr-o mișcare a unghiei degetului mare, au fost înfiți câte cinci pe o scobitoare și prăjiți pané. Erau delicioși.

Când urci din Văliug spre lac, ai parte de o interesantă iluzie optică. Din punctul în care șoseaua se desparte în stânga spre Semenic, iar înainte spre telescaun, trebuie să cotești la dreapta spre baraj. Drumul pe care ai apucat urcă vizibil. Numai că lângă drum, alături de tine, „urcă” și un pâraiaș captat, care se varsă “acolo sus” în lac. Am revenit de mai multe ori aici, adesea cu grupe de studenți – de la politehnica din Timișoara sau de aiurea. Le-am arătat anomalia și au fost cu toții de acord că pâraiașul „curge în sus”.

Pe Semenic

Pe Semenic (singurul munte cu nume de floare din România – cum au remarcat filologii) am ajuns relativ târziu. În fiecare iarnă îi auzeam pe unii dintre colegii mei de clasă că merg acolo să schieze. Eu, care din lipsa înclinațiilor sportive, n-am insistat niciodată în copilărie ca părinții mei să investească în a mă încălța cu schiuri sau patine, mă mulțumeam să-mi petrec iarna în mediul familial, iar vara să mă bucur mai degrabă de peisajul calcaros al cheilor din împrejurimi.

A venit însă și momentul să mă îndrăgostesc de acel platou mitic, punctat de vârfurile aspre de granit ale Goznei, Semenicului și Nedeii, loc de întâlnire a bănătenilor, în miez de vară, în jurul apelor sacre de la Baia Vulturilor, platou pe care însă reșițenii îl numeau simplu „Munte” sau „Munce”. Pe atunci urcam pe Semenic mai mult cu telescaunul (cel mai vechi din țară), care pleca din marginea Văliugului și te suia până la 1400 de metri (pentru doi lei la sfârșitul anilor cincizeci) în cam treizeci și cinci de minute. În mod excepțional am urcat și pe jos, pe sub telescaun. Șoseaua a devenit principala cale de acces abia prin anii șaptezeci, după ce a fost modernizată. În anii cincizeci nu existau, sus pe munte, hotelurile și celelalte construcții din beton armat, doar o singură cabană mai răsărită, zisă „Costeanu”, și vreo alte 20 mai mici, toate din lemn, construite probabil de particulari și naționalizate după război. Repartizarea ocupării locurilor pentru toate aceste cabane se făcea centralizat. Pe atunci, deoarece nu totdeauna găseam loc de cazare, am mai dormit și aici (evident vara) în poduri cu fân.

La cabana “Costeanu” se găsea singurul restaurant de pe munte. Avea și brutărie proprie, care făcea pâine (integrală) de trei ori pe zi. Era atât de gustoasă încât odată, până ne-au adus mâncarea, am golit, cu încă doi prieteni, coșul bine încărcat cu felii de pâine, ca și solnița de sare.

Odată, coborând pe o coastă puțin umblată a muntelui, în dreptul lacului Văliug, m-am întâlnit cu cel mai mare șarpe pe care l-am văzut în libertate în România – un adevărat balaur. Dacă mi-ar fi povestit altcineva nu aș fi crezut – era mai gros decât un braț de copil și lung de aproape doi metri. Știam că acest

soi nu e veninos, deci l-am urmărit admirativ. Nici el nu ținea să stea prea mult în raza mea vizuală, așa că întâlnirea noastră n-a durat mai mult de 10-20 de secunde, suficient totuși să n-o pot uita. [...]

Alegerile din '46

Intrarea mea în primul an de școală s-a desfășurat cam în aceeași perioadă cu alegerile din 1946. Străzile erau pline de afișe, reprezentând în principal pe Antonescu, Maniu și Brătianu, în posturi pitorești, de pildă, dându-și mâinile mânjite de sânge peste boxa acuzaților, cu textul „Maniu a îndemnat, Antonescu a ucis” ori reprezentați ca niște buruieni smulse din pământ de o mână muncitorească, textul fiind „iarba rea din holde piară”. În preajma alegerilor, toți pereții, toți stâlpii de afișaj, toate burlanele etc. se umpluseră de afișe cu „votați soarele”, sigla comunistilor. Eu însumi, cât eram de mic, m-am trezit, trecând pe lângă un centru de propagandă, că primesc un teanc de astfel de fluturași, gumați pe spate, cu îndemnul să-i lipesc pe unde cred de cuviință. Colegul meu Măruia mi-a spus – aproape confidențial – că undeva, pe la primele case duplex din cartierul Lunca Pomostului, ar fi văzut și un „votați ochiul – el vă ocrotește” (era sigla partidului național-țărănist). Ni se părea o diversiune, întrucât (cel puțin pentru noi, cei de 6-7 ani) era limpede cine *trebuia* să câștige. [...]

Niciodată nu a fost Reșița mai împodobită ca la începutul anilor cincizeci. De-a lungul străzilor, din douăzeci în douăzeci de metri erau panouri mari, colorate, fie cu lozinci, cu realizări ori planuri mărețe, fie cu caricaturi spectaculoase, de pildă cu Tito, ținând în mână o secure de pe care curgea sânge, sau cu imperialiștii anglo-americani care agitau bombe atomice. Panouri și tablouri erau și în alte locuri potrivite. Dar cel mai stimulator era faptul că toată strada principală fusese radioficată, astfel că din megafoanele de care nu puteai scăpa decât dacă plecai foarte departe, răsunau neîncetat cântece “patriotice” de tipul odei: „*Lui Stalin slavă, slavă-i cântăm / pe drumul lui mai dârz ne-avântăm / cu brațe libere croim un imn lui Stalin / lumii noi conducător și-nvățător /... / Staaalin, far nemuritor*” (țin minte și restul textului, dar cred că fragmentul este edificator). Melodia era – de altfel – destul de reușită, iar începutul ei a fost chiar cântă timp semnalul postului de radio București. Cântecele de muzică ușoară aveau texte greu de imaginat azi, despre tractoriste, țesătoare frunțase, strungari, macaragiști etc. Șlagărul cel mai la modă era „*Marinică*”, despre un băiat bun dar cam leneș care trebuia, în urma educației socialiste, să devină harnic la locul de muncă pentru ca să câștige inima celei care cânta. Între altele, navetiștii către Reșița porecliseră „*Marinică*” și un tren care sosea un pic după ora șapte dimineața, ora începerii schimbului (o altă opinie era că numele se datora vitezei cu care circula).

Megafoanele de pe stradă și din alte locuri publice (cum ar fi cantinele) difuzau de fapt emisiunea stației locale de „radioficare”. Pentru cei mai tineri merită o mențiune faptul că pe atunci multă lume nu avea aparate de radio. Aceștia puteau însă opta, în condiții avantajoase, pentru un difuzor, la care programul venea prin fire ca cele de telefon. Erau niște cutii frumoase, cu pânză în față și cu un sistem rudimentar prin care puteai regla intensitatea sunetului sau să-l oprești. La difuzor se transmitea un singur program, în parte cel al “stației de radioficare”, existentă pe atunci în fiecare localitate mai răsărită, iar în rest, cel al programului I al radioului din București. Măsura avea un dublu efect: servea la îndoctrinarea maselor, care nu aveau de unde alege alte emisiuni, dar mai ales evita alunecarea „din greșeală” pe posturile de pe unde scurte, cum erau „Vocea Americii” ori „Europa Liberă”, pe care unii le ascultau pe furiș (dacă erai denunțat o puteai încurca), în speranța iluzorie că vor prinde anunțul că „vin americanii”. [...]

Naționalități

Una dintre trăsăturile remarcabile ale societății reșițene a fost (și-mi place să cred că a și rămas), dacă nu multiculturalismul (termen azi la modă), cel puțin toleranța națională. În clasa mea de liceu doi colegi: Ion (Ianek) Schweinert și Erwin Krischer se declarau cehi, Elisabeta (Beji) Mogoșin se socotea slovacă. Dar printre colegii ori prietenii mei erau și mulți germani, unguri, sau chiar italieni (Smaniotto, Barboni). Cu „Lați” Burger, băiatul unei familii de evrei unguri, prieteni ai părinților mei, am învățat împreună un an de zile, încercând să-l ajut să-și îmbunătățească performanțele școlare. Familia de țigani Duma făcea parte dintre cei mai buni prieteni ai uneia dintre mătușile mele. Doamna – Milița Duma – era invitată cu

regularitate să cânte la acordeon la serbările școlare. Cu aceste ocazii am învățat, prin clasa întâia sau a doua, primele piese culte de care îmi amintesc conștient că s-au lipit de sufletul meu: Humoresca de Dvořák și valsul din Coppelia de Delibes. Ambii copii ai familiei Duma au absolvit apoi conservatorul. Ș.a.m.d. Niciodată, la Reșița, n-am asistat la vreun conflict sau vreo manifestare de discriminare plecând de la criteriul etnic.

Ianek Schweinert, în ciuda numelui său, era ceh convins; părinții îi comandaseră chiar, în clasa întâia, un abecedar din Cehoslovacia. Cu acest abecedar a încercat el, prin clasa a zecea, să mă învețe și pe mine ceha, întreprindere demnă de laudă, deși n-am ajuns niciodată mai departe de pronunția decentă a câtorva fraze de circumstanță.

Ca ecou al unor frustrări postbelice, prin 1950 se mai întâmpla ca unii colegi de clasă – nemți – să se ridice în mijlocul orei, atunci când profesorul era întors cu spatele, și să mimeze salutul hitlerist. Mai întâlneam pe atunci și svastici mâzgălite pe pereți sau pe garduri. Teribilismele acestea nu au degenerat însă niciodată în acțiuni mai primejdioase și – nefiind luate în serios – au dispărut în timp.

În anul în care m-am născut, aproape jumătate din populația Reșiței era încă formată din nemți. Plăcuțele cu numele străzilor erau (cred că încă din anii douăzeci) și au rămas până azi, bilingve. Dar după război, numărul etnicilor germani scăzuse deja simțitor. O parte din ei se refugiaseră, alții au fost deportați, câțiva ani, în lagăre sovietice. Evreii au emigrat și ei masiv. Colegul Burger se plângea deja în 1953 că greu se mai găsesc cei zece bărbați pentru a putea desfășura slujba la sinagogă. Azi componența etnică este profund schimbată. În 2002 mai erau în oraș, pe lângă circa 3000 de unguri, 1700 de țigani, 600 de sârbi, 550 croați (ș.a.m.d.), doar vreo 2700 de germani și vreo 40 de evrei. Sunt convins că e o pierdere. Între multe altele, fiecare naționalitate care a trăit în Reșița era depozitara unor tradiții, a memoriei unor oameni remarcabili, a unor pagini de istorie locală, pe care regret că n-am avut ocazia să le cunosc cum se cuvine și care mi-e teamă că se vor pierde, treptat, în uitare.

Satele din jur prezentau același mozaic. Spre munte, până la Gârâna, la peste 1000 de metri, întâlneai nemți, colonizați din Austria și Boemia (de unde venea și numele lor de „pemi”), iar spre șes „șvabi” aduși din sudul Germaniei. „Domeniile” uzinelor reșițene se întindeau, de pildă, peste un sat numit Steierdorf, mai târziu cartier al Aninei, și peste un altul – numit Tirol – cu cele mai mari crame de vin din țară înainte de război (aparținând UDR). Ambele nume arătau clar originea localnicilor. Spre sud-vest erau cele șapte sate „crașovenești”: Carașova, Iabalcea, Nermed, Clocotici, Lupac, Vodnic și Rafnic. Fiind catolici, locuitorii acestora au decis, după unele deliberări, că sunt croați, deși Croația e departe, iar limba lor are multe particularități față de sârbo-croată.

Ulterior, la Timișoara, am reîntâlnit aceeași bună înțelegere (deși aici au fost și abuzuri, datorate însă mai ales alogenilor sau rânduielilor comuniste). Trebuia doar să știi câteva reguli și să nu-ți pierzi simțul umorului. De pildă, sârbii erau băieți de zahăr, cu condiția să nu le nesocotești orgoliile (conform proverbului local „cal verde și sârb cuminte”). Sau, am fost într-o vară, ca student, două săptămâni la „muncă patriotică” la o fermă agricolă dintr-un sat de lângă Timișoara. Seară de seară mergeam să bem lapte proaspăt la părinții unei colege de an la facultate – nemțoaică – pe care se știa că o simpatizam un pic. Părinții ei s-au purtat neașteptat de frumos cu mine, aveau însă o singură pretenție – să vorbesc cu ei numai nemțește. Ș.a.m.d. [...]

Mentalități

Poate orizontul mărginit de dealuri, poate fascinația focului și a fierului, poate contaminarea germană, au forjat o tipologie aparte a reșițeanului, care era preocupat înainte de toate de lucrul bine făcut și mai rar de exercitarea puterii, ori de alte mari ambiții. La Reșița inginerul cel tânăr nu doar că saluta primul pe muncitorul bătrân pe care-l întâlnea pe stradă dar chiar îl respecta sincer pentru ceea ce știa să facă. Poate că în această mentalitate s-a amestecat și un pic din acea viziune arhaică a bănățeanului, atât de nimerit prinsă acum un secol de Gheorghe Gârda în faimoasa poezie, în grai local, intitulată „Tăt paore-i mai binie”. Când – în acei ani cincizeci – funcțiile de conducere în întreprinderile naționalizate au început să se împartă mai ales după abilitatea de a recita documentele de partid, ori după obediența ierarhică și capacitatea de a fi „șmecher” și „descurcăreț”, Banatul, și Reșița în particular, s-a umplut de șefi veniți de prin alte părți, mai ales de peste munte, care de multe ori n-au înțeles mare lucru din

realitățile locale și, de regulă, nici n-au prins rădăcină. Unui reșițean, în mod normal, nu i-ar fi trecut prin cap să accepte să răspundă de ceva dacă nu cunoștea domeniul la perfecție, în timp ce pentru alții important era să fie șefi, convinși fiind că se vor descurca ei cumva pe parcurs.

Pentru a înțelege mai bine ce vreau să spun, adaug că am constatat în spațiul românesc două definiții ale inteligenței, care se bat cap în cap. Mai prin sud, ți se va spune că dintre doi oameni este mai inteligent cel care, în situații limită, se descurcă cel mai repede și mai bine. Mai prin vest ți se va spune că dintre doi oameni care pornesc în viață cu același capital mai inteligent este acela care – muncind cinstit – va înmulți, în decursul anilor, mai mult acel capital. Reșițenii aparțin – după câte am putut să constat – aceastei a doua categorii. Mentalitatea lor ține mai mult la prevenirea situațiilor limită, prin gândire în perspectivă, și apreciază mai puțin capacitatea de a te descurca, spectaculos, din criză în criză.

Am descoperit mai târziu, că există și un limbaj “subteran” – același la toți bănățenii, care facilitează apropierea dintre aceștia, dar care e diferit de cel folosit – să zicem – la București. La suprafață, găsești și diferențe “sintactice”. De pildă – pentru a da un singur exemplu din multele posibile – pe masa bănățenilor nu există: “mâncărică, văcuță, ciorbiță, cărniță, șunculiță etc.” (termeni pe care bănățeanul îi percepe ca fandoseală) ci “mâncare, vacă, ciorbă, carne, șuncă etc.” (termeni pe care bucureștenii îi percep ca lipsă de rafinament). Tot așa, bănățeanul nu bea niciodată o “cafeluță”, ba nici măcar o “cafea”, ci o “cafă”. Ș.a.m.d. Coborând în straturi mai adânci, găsim alte deosebiri, mai sofisticate, de pildă, faptul că dacă în Banat primești o informație, o iei ca atare. În București prima grijă – conform unui reflex bizantin – este să te întrebi – de ce mi-a spus asta mie? de ce acum? oare ce urmărește?, la ce făcea aluzie?, nu cumva ar trebui să înțeleg exact pe dos? conotațiile devenind mai importante decât mesajul. Un alt exemplu este ceea ce am numit – pentru mine – “regula de trei balcanică”. Ilustrez prin două situații edificatoare. În Banat, dacă gazda îmbie musafirul la o cafea, acesta răspunde “da” sau “nu” și va fi servit sau nu în consecință, fără drept de recurs. În București, politicos este să refuzi prima dată, a doua oară să eziți, iar a treia oară (și vei fi întrebat obligatoriu și a treia oară) să spui “ei, hai să beau” (urmează servitul și mulțumirile de rigoare). Dacă în Banat te roagă cineva să-i faci un serviciu, spui “da” sau “nu”, iar dacă ai spus “da”, te vei strădui să-i faci acel serviciu. În București, răspunsul politicos e totdeauna “da”, după care cel rugat uită rugămintea. Rugat a doua oară, își va spune doar că “te pomenești că într-adevăr contează pe mine”, mobilizându-se însă cu adevărat abia la a treia rugămintă. Cel ce – din greșeală sau exces de zel – s-ar mobiliza la prima, aproape sigur va avea surpriza că a acționat fără rost.

Cred că mai există și diferențe în mimică, intonație ori în limbajul postural. M-am uitat pe hartă și am văzut că unele colțuri de Banat sunt mai aproape de Viena decât de București, iar Bucureștiul mai departe de aceste părți decât de Istanbul. Și istoria spune ceva asemănător. Și manelele, de sorginte orientală, neromânească. Am întâlnit mulți bucureșteni, care nu înțelegeau de ce bănățenii se poartă cu ei politicos dar distant și am întâlnit și bănățeni disperăți când au auzit că mă voi muta la București, proorocindu-mi că îmi va fi foarte greu să mă descurc acolo. Cred că unitatea românismului merită un studiu sociologic serios pentru a limpezi aceste dimensiuni, adesea ignorate dar cu potențial destabilizator.

Traiu de zi cu zi

Îndoctrinarea din școală, din organizația de pionieri, apoi din UTM (Uniunea Tineretului Muncitor – ulterior UTC – următoarea etapă de educație comunistă, care cuprindea, din nou, aproape toți tinerii între 14 și 30 de ani), dublată de propaganda din mass media, și-a avut desigur efectul asupra minților noastre. În plus, faptul că se construia mult și relativ frumos, că se industrializa și se urbaniza, faptul că sateliții sovietici au urcat, la un moment dat, în Cosmos înaintea celor americani, ne făcea pe mulți să credem că mizeriile, represiunea și primitivismele din jurul nostru se vor elimina pe măsură ce o nouă generație de specialiști, bine școliți, vor ajunge la cârma lucrurilor. Pe de altă parte însă, constrângerile vieții de zi cu zi, ne reaminteau permanent că mai este mult până la realizarea acestui ideal.

După 1948, aproape toate magazinele au primit denumiri barbare, prin trunchierea și lipirea unor cuvinte, conform modei rusești. Unele denumiri s-au pierdut repede, altele se mai păstrează, fie și în amintirea celor mai vârstnici: *apozar*, *aprolacta*, *comcar*, *comaliment* etc. Numitorul lor comun era sărăcia de produse și statul la coadă, ca și faptul că, în anii cincizeci, mai toate alimentele importante se dădeau (mai rău decât în timpul războiului) pe „cartelă”. Aceste foi de hârtie colorată, din care se decupau

bilețele pe măsură ce cumpărai cele prevăzute, se distribuiau lunar, la locul de muncă, pe categorii. Părinții mei aveau cartelă tip „C”, fiind trecuți în categoria funcționarilor. Minerii aveau „A”, strungarii „B” etc., Cu cât o literă era mai de la începutul alfabetului, cu atât cartela asigura mâncare mai multă. Și elevii primeau cartele, de la școală. Țin minte că, în mai fiecare sâmbătă după-amiaza, stăteam câteva ore la coadă la carne. Când ajungeam la rând, la un prim ghișeu prezentam cartelele familiei, o persoană tăia din ele cu foarfeca niște pătrățele de hârtie, pe care le lipea cu clei pe o foaie mare, spunând celui de la ghișeu următor la ce cantitate aveam dreptul.

În prăvălii era și mâncare „la liber”. În această categorie intra, de pildă, faimoasa marmeladă, făcută dintr-un amestec de fructe autohtone. Avea forma unul paralelipiped enorm, solid, din care se tăiau, cu cuțitul (de lemn?) calupuri mai mari sau mai mici, după dorința clientului. La fel se proceda și cu delicatose cum era halvaua. Alte alimente se puneau în pungi de hârtie cu lopățele de diverse dimensiuni. Mărfurile preambalate erau pe atunci practic inexistente. Fructele exotice dispăruseră din galantare încă din timpul războiului. Singurele fructe de import pe care în anii cincizeci le puteai cumpăra, dar numai cu noroc și în locuri speciale, erau portocalele.

În unele așezări și pâinea era pe cartelă, situație care a ținut până prin 1960. Mulți (inclusiv părinții mei) aveau însă în casă tradiționala ladă cu făină. Pâinea de casă, cam de vreo opt-zece kile, bine frământată și dospită, se ducea dimineața la brutarul de cartier și se lua de acolo la prânz. Un bilețel de hârtie lipit pe cocă, purtând numele familiei, asigura identificarea proprietarului. O astfel de pâine – învelită într-un șervet de pânză – ținea și o săptămână, în ciuda faptului că era alimentul nostru de bază. Vai cât era de bună – ca să dau doar cel mai frecvent exemplu – o felie cât farfuria, unsă cu untură de porc (ținută într-un bidon imens), sau cu untură de pasăre, peste care se presăra sare și boia. Ar fi păcat să nu menționez și faptul că mama mea, înainte de a expedia pâinea la brutar, rupea din coca dospită câteva bucăți, le aplatiza bine, le cresta de două-trei ori pe mijloc, după care le prăjea – câte una, în tigaia cu ulei încins – până deveneau castanii și se umflau bine. Acesta era adevăratul *langoș*, care se cădea să fie mâncat ca atare, doar cu un pic de sare deasupra.

În cămara (sau „șpais”-ul) apartamentului nostru de bloc, găseai și alte rămășițe ale unei gospodării arhaice și autarhice. Aici se înșirau pe polițe nenumărate tipuri de conserve de casă, din fructe și legume, „dunstuite”, acoperite cu celofan, care trebuia să reziste până la sezonul următor. Tot aici atârnav jambonul și cârnații afumați (preparați de rude, prin locurile unde se puteau crește porci). Abia după ce m-am stabilit la București am înțeles că arta de a prelucra porcul ca în Banat, mai ales arta afumatului corect, se găsește mai rar în altă parte – și mai ales la sud și la est de Carpați. Amintesc încă faptul că toamna mama mea pune în cămara spațioasă și un butoi de varză, prevăzut cu un enorm și sofisticat șurub de lemn, menit să comprime murătura, mult sub nivelul la care se ridică zeama. Frigiderele practic nu existau, dar ne descurcam.

Evident, foarte multe de-ale gurii se cumpărau din piața „agro-alimentară” care (semn al eșecului unei utopii) în anii cincizeci arăta încă mult mai îmbelșugat decât la sfârșitul anilor optzeci. Satele din jur nu-și pierduseră pe atunci vocația de aprovizionare a orașului. Dinspre Carașova, în fiecare dimineața veneau – 15 kilometri pe jos – crașovence (totdeauna în costume populare pitorești, care lăsau – mult înainte de generalizarea acestei mode – buricul la vedere, oricât ar fi fost de groasă îmbrăcămintea) mânănd măgăruși cu două bidoane enorme de lapte sau cu coșuri de nuiete pline de fructe în spinare. La noi acasă apărea periodic, timp de ani de zile, venind pe jos tocmai de la Gărâna, cale de vreo 30 de kilometri, o nemțoaică tânără, numită de părinții mei „Paz’l”. Purta pe spate un coș enorm împletit, din care scotea borcane cu smântână, ori brânză de vacă sau unt, învelite în frunze de brustur, toate de o calitate excelentă. Uneori avea și bureți. Singura problemă era că cerea să-i vorbești doar nemțește, neștiind altă limbă.

Nu doar alimentele erau cartelate. Existau și cartele pentru îmbrăcămintă conținând „puncte”. Cu un număr suficient de puncte (și cu bani, evident), îți puteai cumpăra un costum de lână sau un pardesiu raglan din materialul numit „loden”, cum am purtat și eu până am terminat facultatea. La această costumație cel mai bine se asorta gulerul descheiat și basca (la începutul anilor cincizeci pălăria ori cravata erau socotite „burgheze” sau „cosmopolite”, adică reprobabile). [...].

Serbări religioase, serbări laice

Ceea ce conferea un anumit sentiment de normalitate în ciuda frustrărilor și dramelor anilor cincizeci, erau și acele mici ritualuri venite din vechime și repetate an de an, între care, de pildă, sărbătorile religioase. Pentru noi, copiii, importante erau Crăciunul, Moș Nicolaie și Paștele, când primeam cadouri. Înțelegeam desigur că ele au și o dimensiune sacră, dar ea nu era pe primul plan. De Crăciun se împodobeau un brad și primeam cadouri mai multe, deci aceasta era sărbătoarea cea mai importantă. În 1949, nu se găseau pomi de Crăciun (cred că a fost o măsură deliberată). Țin minte că am mers atunci, cu câțiva copii, pe platoul dinspre Târnova. Eu am tăiat acolo un molid, nu prea arătos, pe care l-am târât apoi prin tot orașul, până acasă, cu sentimentul vag că făcusem ceva ilegal și refuzând pe drum tot soiul de oferte de cumpărare.

De „Moș Nicolae”, trebuia obligatoriu să ne lustruim lună pantofii, în care găseam, dimineața, nuci, mere, bomboane și alte mici cadouri. Acest simpatic moș era permanent însoțit – cel puțin în zona noastră – de un drăcușor foarte roșu, numit „Krampus”, înarmat cu o nuiă poleită, cu care eram amenințați dacă eram neascultători.

La sfârșit de an, am văzut adesea băieți mai mari umblând prin oraș cu steaua, dar nu am fost niciodată angrenat în astfel de activități. De Paște în schimb, nu puteam omite „stropitul” din a doua zi, semn al contaminării catolice. Tutungeriile se umpleau de mici flacoane (în formă de automobil, iepuraș etc.) conținând apă de colonie ieftină. Cumpăram un astfel de flacon, cu care mergeam din ușă în ușă prin tot cartierul. Eram răsplătiți mai ales cu ouă roșii, mai rar cu cozonac, dar uneori și cu bani. Pe măsură ce parfumul scădea, era completat cu apă. După câte știu, tradiția originară cerea să fie parfumate toate fetele de măritat sau poate, mai general, toate fetele. Nu țineam cont de aceste precepte (sau poate nici nu le știam), stropind orice persoană de sex feminin, drept pentru care, câteodată, unele babe, lipsite de simțul umorului, ne mai puneau și pe fugă.

S-a încercat înnăbușirea acestor obiceiuri prin activități alternative (de pildă muncă patriotică în ziua de Paști), ori prin înlocuirea lor cu altele „echivalente”. Astfel, „Moș Crăciun” nu exista în mod oficial, orice menționare publică a lui fiind prohibită. A fost inventat în schimb, în locul său, „Moș Gerilă”. Arăta la fel, aducea și el cadouri, dar nu venea în seara de 24 decembrie, ci în preajma Anului Nou. Sindicatele organizau atunci serbări pentru copiii salariaților, care primeau cu acest prilej dulciuri și rechizite școlare. Mai târziu, organizația de pionieri a instituit, anual, în perioada sărbătorilor de iarnă, „orașelul copiilor”. În anii cincizeci, el era instalat în piața din fața Casei Muncitorești, cu chioșcuri colorate printre brazi mărunți, cu un mare „pom de iarnă” în mijloc, un „Moș Gerilă” imens, de placaj, cu ghirlande de becuri colorate care se aprindeau și se stingeau, focuri de artificii (desigur nu de amploarea celor actuale) etc. Orașelul era înconjurat de un gard, pentru a tria participanții și a respecta orarul activităților. Pe o scenă se derulau „programe artistice”. Erau și momente în care publicul era invitat să danseze pe muzica de la megafoane. Lumea se distra sincer, dar Crăciunul rămânea, neștirbit, Crăciun, Anul Nou rămânea Anul Nou, iar Moș Gerilă, cu orașelul copiilor la fel.

Deși erau ritualuri de cu totul altă natură, merită o mențiune și înmormântările, ca păstrătoare a unor tradiții foarte vechi. Vizavi de Catedrala ortodoxă, se găsea o veche asociație de ajutor mutual pentru înmormântări: „*Tottenverein*”, care îndeplinea și serviciile de oficiu de pompe funebre pentru toată Reșița. Pe poarta sa, erau afișate, zi de zi, anunțuri cu persoanele decedate din oraș. Cortegiul funerar parcurgea strada principală (nu exista tramvai, nici pasaj subteran), însoțit, după un obicei mineresc, de fanfară, cu invariabilul său „la-si-do, do’ si-la; mi;”, ca și cu alte marșuri funebre cunoscute (Chopin, Beethoven etc.). Apoi, în seara de 31 octombrie și 1 noiembrie (deși pe la noi lumea nu vorbea de „*halloween*”) cimitirele de pe dealuri se umpleau de mii de lumini, iar prin ferestre apăreau dovleci scobiți, cu ochi, gură și nas, cu o lumânare aprinsă în interior.

Cantina CFU

Cantinele erau o excelentă vitrină a condițiilor de viață din perioada aceea. Începând cu 1953, fiind în „contratimp” cu părinții, obișnuiam să iau masa de prânz la diverse cantine, mai ales la cantina CFU, un loc de care mă leagă multe amintiri pe care ar fi păcat să nu le relatez.

Din „piața triunghiulară” din fața bisericii catolice, față în față cu statuia de lângă biserică, pleca, perpendicular pe strada principală, „o stradă impozantă, largă, asfaltată, cu castani minunați și netunși, pe ambele părți” cum notasem pe atunci într-un caiet. Interesant că ea este vizibilă deja pe cea mai veche hartă a orașului, însoțind un canal de apă industrială venind de la furnale și vărsându-se în Bârzava, canal care în timp a intrat probabil sub pământ.

Drumul se încrucișa cu strada Mihai Viteazul la o casă depărtare de „Bastilia”. Pe colțurile de dincoace era o farmacie, respectiv un cabinet stomatologic. Pe partea cealaltă, unde acum e laminorul bluming, pe colțul din dreapta era hotelul „Oltenia”, iar pe stânga o braserie. Mai departe, după un timp, urma intersecția cu strada Aurel Vlaicu, apoi întâlnirea cu strada care venea de la gara „Reșița Uzine”. În acest punct se găsea „palatul CFU” (deci sediul Căilor Ferate Uzinale), care până prin 1950 era cea mai înaltă construcție din oraș și fusese și prima care beneficia de un lift. Pe partea dinspre uzină avea un peron cochet de cale ferată, folosit cu ocazii festive. El existase chiar și înainte de construirea clădirii; de pildă, când, prin anii douăzeci, Regele Ferdinand a vizitat Reșița, trenul n-a oprit la gările CFR din „mersul trenurilor” (gări cu aspect jalnic), ci numai la acest peron.

De prin 1955, partea de stradă dintre hotelul „Oltenia” și palatul CFU a fost îngustată, printr-un gard, la lățimea trotuarului de lângă hotel, datorită construirii unui laminor, născându-se ceea ce un scriitor numise în „Gazeta Literară” o „stradă-potecă”. Întrucât la palatul CFU era și una dintre porțile uzinei, mersul pe aici, la anumite ore, contra puhoiului de oameni, era o activitate care îți ridica semnificativ nivelul de adrenalină. Asta m-a făcut să spun atunci că uneori atmosfera agitată de pe străzile Reșiței seamănă mai mult cu cea cosmopolită din București decât cu cea din Timișoara, relaxată și aristocrată.

Spre oraș, „palatul CFU” avusese inițial la parter un garaj, care în primii ani ai „regimului de democrație populară” a fost transformat în cantină. Era un mic crâmpei din experimentul himeric comunist al îndestulării egalitare a întregului popor din cazanele cu alimente ale statului. Sala imensă, cu patru sau cinci rânduri lungi de mese servea excelent această idee. Dincolo de mese, spre stânga, mai erau și două ghișee, cu cozile de rigoare.

Ciorba se aducea cu gălețile, din care, cu un polonic zdravăn, se punea porția convenită în farfurii. Felul doi era servit gata porționat, cu ajutorul unor cărucioare. Era o mâncare bizară. Cel mai bun fel era mămăliga, cu un fel de tochitură, iar cel mai frecvent o pastă verde, făcută din făină de mazăre uscată, peste care plutea, într-o pată de grăsime, o bucată de slănină. A fost și o perioadă când aveau multă linte, astfel încât ne-o ofereau și de trei ori pe săptămână (de atunci nu m-am mai întâlnit cu acest aliment, dar nici nu mi-a lipsit). Uneori aveam și „felul trei”, invariabil fiertură de griș cu o linguriță de sirop aruncată peste ea.

În mod incredibil, în 1953, la cantina CFU prețul unei mese de prânz era de 1,50 lei. Dar dacă voiai și pâine (neagră, o bucată triunghiulară de 250 grame), mai cumpărai un bon de 0,50 lei, și stăteai la coadă la unul dintre ghișee (închis în zilele cu mămăligă). La celălalt ghișeu se dădeau tacâmuri. Pentru a intra în posesia lor, trebuia să dispui însă de un „jeton” de bachelită, care putea fi cumpărat cu 50 de lei (o sumă relativ importantă). Am făcut rost de un astfel de jeton de la grămada de rebuturi a fabricuței de obiecte de bachelită unde ele se realizau. Aranjându-l cu o pilă, am reușit să conving fata de la ghișeu că e valabil. La sfârșitul mesei stăteai din nou la coadă, pentru a înapoia tacâmurile și a recupera jetonul (desigur altul)... Mai târziu aceste cozi mă enervau atât de mult încât am decis, pentru economie de timp, să umblu în permanență (evident, și la școală) cu o lingură și o furculiță la mine. La sfârșitul mesei le lingeam bine, le înveleam cu grijă în hârtie de ziar și le puneam în buzunarul pantalonilor. Nu-mi aduc aminte cât de des le spălam acasă. Cuțit nu aveam; ar fi fost deja o exagerare; pahar nici atât. Prin urmare, dacă aveam o bucată de carne cu zgârci, o înfîgeam în furculiță și o îmbucăteam mușcând mărunț cu dinții din față.

Pentru cei pe care cele prezentate mai sus i-ar putea indigna, precizez că nu eram nici pe departe singurul care proceda astfel. Iar hârtia de ziar avea, în acele vremuri întrebuintări mult mai întinse decât azi, când există pe toate drumurile șervețele, pungi de plastic etc. Buzunarele mele erau mari și pline și cu multe alte obiecte, între care, de pildă, și cu un substitut de clanță, întrucât cea de la ușa clasei noastre se fura mereu, ori un compas Richter, acul căruia era folosit ocazional ca “armă albă”. Apoi, nici ceilalți de la cantina CFU nu aveau maniere mai alese. Locurile se ocupau în ordinea venirii, deci nu-ți prea alegeai

comesenii. Îmi aduc aminte, de pildă, că – în fața mea – un muncitor, proaspăt venit la Reșița din cine știe ce fund de țară, nu și-a mâncat ciorba, așteptând să vină felul doi, apoi și grișul cu sirop. Le-a amestecat pe toate într-o singură farfurie, a rupt bucata de pâine de 250 de grame în bucățele, pe care le-a pus în același loc, le-a învărtit de câteva ori cu lingura, apoi a început să mănânce. Am dedus că în viața lui nu consumase mai multe feluri de mâncare la o masă. Un altul, de care ne feream, dar uneori nu-l puteam evita, avea – sârmanul – boala lui Parkinson. Până ducea lingura la gură, nu mai avea nimic în ea, iar dacă reușea totuși să bage ceva în gură, îi curgea îndărăt în farfurie, împreună cu saliva.

Erau și alți astfel de tovarăși de masă. Nu lipseau nici „duri”. De pildă un individ făcea într-o zi curte fetei care împărțea mâncarea. Cineva de la masa vecină le-a făcut observație să înceteze deoarece se grăbește. Cel jignit astfel l-a așteptat la ieșirea din cantină și l-a înjunghiat, lăsându-l mort, ca să se învețe minte, să nu se mai amestece în flirturile sale.

Și peste toate răsună omniprezenta muzică mobilizatoare, din difuzoarele date suficient de tare pentru a avea dificultăți într-o eventuală conversație.

Mai târziu, când deja intrasem bine în atmosfera locului și aveam și câțiva colegi care mâncau tot acolo, preferam să mergem la o masă aflată tocmai la capătul șirului, în partea opusă ghișeelor. Chiar dacă trebuia să așteptăm ceva mai mult, găsisem o distracție care compensa pierderea de timp. Acolo, în capătul sălii, erau ușile care duceau spre depozitele de alimente. Dacă o ușă rămânea întredeschisă, nu trebuia să aștepti mult și în crăpătură apărea botul unui șobolan, mișcând din mustăți, apoi altul, cocoțat peste el, apoi al treilea... Dacă eram cu colegii, nu era o problemă să sacrificăm una dintre porțiile de pâine, aruncând bucățele în dreptul micilor rozătoare. După ce miroseau văzduhul și trăgeau concluzia că nu e nici un pericol, unul țâșnea, înșfăca pâinea și dispăreau cu toții după ușă. Apoi, apărea din nou un căpșor (același? altul?) și joaca reîncepea. Mai târziu am ajuns să le aruncam și o bucată întregă, de un sfert de kilogram. În momentul în care șobolanul a constatat că n-o poate căra singur, s-au asociat imediat mai mulți care au tras-o la adăpost. După o altă perioadă de acomodare, micile ființe, ajunseseră să fie atât de încrezătoare, încât veneau să ia pâinea până sub picioarele noastre.

Scrisesem în notițele mele din acele zile că „se întâmpla ca atunci când nu venea nici mâncarea și nu erau nici șobolani, să scot carnetul din buzunar și să compun versuri”. Pentru a fi însă pe deplin corect, aceste versuri erau atât de jalnice (și nu cred că din cauza cantinei), încât mă sfiesc să le reproduc.

Veneticii

Dezvoltarea uzinelor, începută înainte de război, dar explozivă în anii cincizeci și șaiszeci, s-a făcut mai ales prin creșterea numărului de muncitori. Se credea pe atunci că automatizarea este o meteahnă capitalistă, iar atunci când societatea comunistă va triumfa, marea majoritate a populației va fi formată din muncitori industriali. În Reșița, numărul acestora se mărea neîncetat pe seama celor veniți din Maramureș, din Bihor, dar și de mai departe. Până să se construiască marile cartiere „muncitorești”, majoritatea lor stăteau în barăci, sau în „cămine de nefamiliști” dintre care cel mai select era „blocul 800” (denumire dată după numărul de persoane pe care-l putea găzdui). Fratele meu a asistat la o scenă antologică, în care doi nou-veniți (probabil proaspăt angajați și îmbrăcați ca la ei acasă) stăteau în fața unei vitrine admirând cu jind un costum de trening. Unul dintre ei a zis după un timp: „când luăm salariul, ne cumpărăm și noi așa ceva și ne facem golani”.

În zilele când se dădeau banii trebuia să fii mai atent pe stradă, mai ales în preajma cârciumilor. Când vedeai indivizi împleticindu-se, era bine să treci cât mai departe de ei, făcându-te că nu-i observi. Nu erau rare bătăile cu cuțite, terminate câteodată tragic...

Printre muncitori erau mulți navetiști. Parcurgeau spre Timișoara, ori spre Caransebeș și până către Teregova, zece, douăzeci, cincizeci sau mai mulți kilometri, plus alți cine știe câți pe jos, adesea pe ploaie, noroi sau zăpadă. Unii dintre ei stăteau acasă doar să doarmă un pic, ori pentru o mâncare caldă, după care luau drumul înapoi. Pendulau, neputându-și abandona nici chemarea muncitorească, nici condiția de „paur” sau „paore” (după germanul *Bauer*), adică de gospodari în satul lor, cu o casă, câteva „marve” (adică vite), un petic de porumb și livada de pruni pentru răchie.

O bună parte a vieții acestor oameni se desfășura pe tren, în vagoanele de “clasa a treia” (rebotezate după un timp “clasa a doua”, fără schimbarea confortului), cu compartimente deschise, bănci de lemn, atât de aglomerate în preajma orașului încât de regulă se călătorea și pe scări.

I-am urmărit adesea în gara „Flacăra” când plecau spre casă. Așteptau intrarea trenului și, când acesta încetinea, săreau în el din mers, repezindu-se să ocupe locurile bune „din colț”, unde se putea dormi cu fața îngropată sub haină sau șapcă. După câteva stații, când vagoanele se mai goleau, profitau să se întindă pe bănci. Alții ocupau loc pentru echipa care urma să continue eternul joc de „șaizeci și șase”, cu cărți soioase, ungurești, pe câte o geantă de lemn, piele sau pânză, pusă pe genunchi în chip de masă. M-am nimerit de multe ori în mijlocul lor dar n-am fost niciodată curios să pătrund tainele acestui joc, mai ales în varianta sa locală. Totuși expresii misterioase ca „adut”, „cheț” (însemnând se pare „atu” și „as”), ca și altele asemănătoare, îmi răsună și azi în ureche. Din aceleași genți, în pauzele partidei, apărea pâinea neagră, slănina și brișca sau o sticlă de tărie.

Majoritatea se cunoșteau. Veseli, meridionali, gata oricând de șotii, își aruncau glume, însoțite câteodată și de ghionturi zdravene, provocări la care cel vizat trebuia să răspundă prompt, dacă nu voia să rămână de râsul asistenței. La întoarcere, când trenul ajungea la Reșița, le citeai pe față regretul că distracția s-a terminat atât de repede. [...]

Spionita

La începutul anilor șaizeci, fiind de acum încadrat “în câmpul muncii”, veneam doar ocazional la Reșița. Ori de câte ori aveam puțin timp, vizitam cartierul Moroasa, în plină construcție, sau urcam, pe dealul Gol, mergând pe acel colț pe care, în 1971, urma să se pună emblema UCMR, să privesc „noua magistrală” care se contura din Lunca Pomostului spre Valea Domanului, într-o vreme în care se știa deja că aici va fi noul „centru civic”, dar nu era încă foarte clar cum va arăta. Locul de pe Gol era de altfel printre puținele din care aveai o privire de ansamblu asupra viitorului centru. Desigur, aș fi preferat să am și o hartă a orașului, pe care să-mi dau frâu liber fanteziei, dar a poseda așa ceva nu era doar imposibil ci și o infracțiune. Prima hartă completă a Reșiței (nu doar o caricatură distorsionată a câtorva străzi din centru) am avut-o în proprietate personală abia după ce am descărcat-o de pe Internet, pe la începutul mileniului al treilea.

Problema hărților ceva mai detaliate constituia pe atunci o mare problemă, între altele pentru turismul atât de răspândit în zonă. În 1958, când ne pregăteam, împreună cu fratele meu, să explorăm zona Cascadele Beușniței – Cheile Nerei, am mers, în mare taină, să copiem principalele repere, la un coleg al tatălui meu care avea hărți topografice ale regiunii de pe vremea împăratului Franz Iosif, când ele se vindeau în tutungerii. Peste câțiva ani, un alt reșițean a vrut să copieze și el ceva de pe o hartă peste care a dat în timp ce făcea armata (e drept, o hartă mai recentă, dar pe care nu se afla nici un obiectiv militar, doar munți, ape, drumuri și cantoane de pădurari). A luat doi ani de pușcărie.

La începutul lui 1961, am împrumutat de la un amic, cu multe insistențe, un aparat de fotografiat (sculă relativ rară pe atunci) să fac poze la Reșița, pe străzile din orașul vechi, despre care auzisem că vor fi demolate. Îmi rezervasem pentru aceasta o zi întregă. Dar un cetățean „just” m-a văzut, încă de la primul clișeu, făcut în zona gării „Flacăra”, și a anunțat un milițian care i-a ieșit în drum; acesta m-a oprit, m-a legitimat, m-a percheziționat, mi-a confiscat aparatul, după care, zicând că aș fi fotografiat obiective interzise, m-a invitat la miliție. Aici mi s-au luat toate datele și am fost supus la un interogatoriu în care a trebuit să explic cine eram, cu ce mă ocupam, de unde veneam, pe cine cunoșteam acolo și ce intenții aveam aici etc. Aparatul a rămas la verificat. Au scos din el filmul, pentru a fi dezvoltat, iar eu am fost invitat să mă întorc peste câteva ore. Până la urmă nu mi s-a găsit pe peliculă nimic compromițător și mi s-a înmânat și filmul dezvoltat cu cele câteva clișee pe care apucasem să le fac, dar eu pierdusem ocazia să fac documentarul dorit, întrucât trebuia deja să plec din oraș. De altfel, îmi trecuse și cheful. [...].

** Fragmente din cartea „Hoinăring prin Reșița pierdută” de Dan D. Farcaș (ed.II). Cartea, care a apărut și poate fi comandată la editura TIM din Reșița, descrie orașul copilăriei autorului, așa cum arăta el în anii patruzeci și cincizeci ai secolului douăzeci.*